

Asszonyok a csúcson

Női elnökök és miniszterelnökök a
második világháború után

Asszonyok a csúcson

© Háttérgyár, 2026
Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár
Kiadás éve: 2026
hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
1. fejezet - Az úttörők: Ceylon és a hidegháború kezdete	10
2. fejezet - Margaret Thatcher és a nyugati áttörés	20
3. fejezet - Demokratikus átmenetek Latin-Amerikában	29
4. fejezet - Dél-Ázsia dinasztiái	38
5. fejezet - Afrika első megválasztott női államfője	47
6. fejezet - Az északi modell és a válságvezetés	56
7. fejezet - Az üvegszikla és a kettős mérce	65
8. fejezet - Közép-európai és magyar vonatkozások	74
Zárszó	84
Felhasznált források és ajánlott irodalom	90

Bevezetés

2026. július 20-án a magyar Sándor-palota rövid közleményt adott ki: az addigi köztársasági elnök megbízatása lejárt, s a törvény szerint az államfői jogköröket ideiglenesen az Országgyűlés elnöke veszi át. Ez a tisztség ekkor Forsthoffer Ágneszt illette, aki néhány nappal később alá is írta hivatalban töltött idejének első törvényét. A helyzet önmagában átmeneti és technikai jellegű – a magyar alkotmányos rend ezt a megoldást pontosan az ilyen üresedések áthidalására találta ki –, mégis van benne valami, ami megállásra késztet. Egy ország élén, ha csak napokra vagy hetekre is, ismét nő áll. S ha valaki utánanéz, kiderül: ez korántsem előzmény nélküli esemény sem a magyar, sem a nemzetközi politikatörténetben.

Alig két évvel korábban, 2024 februárjában Novák Katalin, Magyarország első női köztársasági elnöke jelentette be lemondását egy kegyelmi ügy nyomán, amely mély megrázkódtatást okozott a közvéleményben. Az ő két éves elnöksége és az azt követő bukás önmagában is tanulságos fejezete a hazai politikatörténetnek – arról pedig, hogy egy

ország első női államfőjének kudarca milyen mértékben függ össze a nemétől, s milyen mértékben egyéni döntéseinek következménye, e könyv egyik fejezete is szól majd. De a magyar példák csak belépőt jelentenek egy sokkal szélesebb történethez, amely a második világháború utáni évtizedekben bontakozott ki, s amely a világ szinte minden kontinensét érintette.

Ez a könyv arról szól, hogyan kerültek nők a huszadik század közepétől kezdve államok és kormányok élére, milyen utakon jutottak oda, és milyen mérleget lehet vonni tevékenységükről. A kérdés első pillantásra egyszerűnek tűnik, valójában azonban rendkívül összetett. Mert amikor azt kérdezzük, hogyan kormányoztak a női vezetők, tulajdonképpen két, egymástól nehezen szétválasztható kérdést teszünk fel egyszerre. Az egyik: milyen politikát folytattak, milyen döntéseket hoztak, milyen örökséget hagytak hátra – ugyanazokkal a mércékkel mérve, amelyekkel férfi elődeiket és utódaikat is mérnénk. A másik: befolyásolta-e, és ha igen, hogyan, a nemük azt, hogy egyáltalán hatalomra kerülhettek-e, milyen

körülmények között tették ezt, és hogyan ítélte meg őket a közvélemény és a történetírás.

Az 1960-as évek óta, amikor Sirimavo Bandaranaike Ceylon szigetén – a mai Srí Lankán – a világ első választott női kormányfője lett, több mint hetven ország élén állt már nő valamilyen formában: köztársasági elnökként, miniszterelnökként vagy éppen ideiglenes államfőként. A lista megtévesztően hosszú lehet, ha csak a neveket olvassuk végig, és megtévesztően rövid, ha arra gondolunk, hogy ez a világ országainak alig több mint egyharmadát jelenti – hetven év alatt. A könyv nem azért készült, hogy ezt a listát egyszerűen végigmondja, hanem hogy megmutassa: milyen mintázatok rajzolódnak ki, ha az egyes életpályákat egymás mellé állítjuk.

Az egyik ilyen mintázat a családi háttér szerepe. Bandaranaike, Indira Gandhi, Benazir Bhutto, Corazon Aquino és Isabel Perón mind olyan politikai családból vagy házasságból érkeztek a csúcsra, amely megnyitotta előttük az utat – gyakran egy meggyilkolt vagy elhunyt férj vagy apa örökébe lépve. Ez a minta különösen Dél-Ázsiában és Latin-Amerikában volt jellemző, s a könyv negyedik és harmadik fejezete

részletesen foglalkozik vele. Egy másik mintázat a válsághelyzetek szerepe: számos kutatás mutat rá arra, hogy a nők aránytalanul gyakran kerülnek vezető pozícióba éppen akkor, amikor egy ország vagy szervezet mély válságban van, s a siker esélye eleve csekély. Ezt a jelenséget a szakirodalom üvegszikla-jelenségnek (angolul glass cliff) nevezi, s a könyv külön, hetedik fejezetet szentel neki, mert enélkül aligha érthető meg, miért bukott meg oly sok női vezető éppen a legnehezebb pillanatokban – és miért nem tekintjük ugyanígy a férfi elődök hasonló kudarcait.

Mielőtt a részletes fejezetekre térnénk, érdemes tisztázni azt is, milyen forrásokra és milyen módszerrel épül ez a könyv. A szerzők nemzetközi tudományos szakirodalomra, elismert életrajzi munkákra, a vezetők saját visszaemlékezéseire, valamint a nemzetközi és hazai sajtó korabeli tudósításaira támaszkodtak, azzal a törekvéssel, hogy minden egyes életpályát a lehető legszélesebb forrásbázis alapján, kiegyensúlyozottan mutassanak be – sem a kritikátlan ünneplés, sem az indokolatlan lekicsinylés nem célja a könyvnek. Ahol egy adott

esemény vagy döntés megítélése a történetírásban vagy a közvéleményben máig vitatott, ott a könyv erre a vita tényére is felhívja a figyelmet, ahelyett hogy egyetlen értelmezést tüntetne fel egyedül helyesként.

Van egy harmadik szál is, amely a könyvet végigkíséri: a megítélés kettőssége. A nyugati sajtó évtizedeken át hasonló jelzőkkel illette a legkülönbözőbb háttérű és politikai irányultságú női vezetőket – Margaret Thatchert éppúgy, mint Indira Gandhit vagy Golda Meirt –, mondván, hogy ők voltak „az egyetlen férfi a kabinetjükben”. Ez a fordulat sokat elárul arról, milyen elvárások éltek – és élnek ma is – a női vezetőkkel szemben: hogy a hatalom gyakorlásához szükséges tulajdonságokat a közbeszéd hosszú ideig kizárólag férfias jellemzőkként tudta elképzelni. Ugyanakkor az elmúlt évtized néhány példája – Jacinda Ardern új-zélandi vagy Sanna Marin finn miniszterelnöksége – azt sugallja, hogy ez a kép változóban van, s a gondoskodó, együttműködő vezetői stílus is elismerést kaphat, még ha az ezzel kapcsolatos várakozások maguk is új sztereotípiákat teremtenek.

A könyv nyolc fejezetben tekinti át ezt a történetet, nagyjából földrajzi és kronológiai rendben haladva: az ázsiai és hidegháborús úttörőktől Margaret Thatcheren és a latin-amerikai demokratikus átmeneteken át Afrika első megválasztott női államfőjéig, majd az északi országok mai válságvezetési modelljéig, hogy végül egy elemző fejezetben foglalja össze a szakirodalom tanulságait, és egy utolsó fejezetben térjen vissza Közép-Európához és Magyarországhoz, ahonnan a gondolatmenet elindult. A cél nem az, hogy egységes elméletet kényszerítsünk rá ennyire különböző életpályákra – Golda Meir és Jacinda Ardern, Isabel Perón és Angela Merkel aligha vonhatók egyetlen közös nevezőre –, hanem hogy a különbségek és a hasonlóságok együttes vizsgálatával árnyaltabb képet kapjunk arról, mit is jelentett és jelent ma egy nő számára az állami hatalom csúcsára jutni, s ott maradni.

1. fejezet - Az úttörők: Ceylon és a hidegháború kezdeté

Amikor 2026 nyarán a magyar közvélemény azon tűnődött, mit jelent, ha egy ország élén – akár átmenetileg is – nő áll, kevesen gondoltak arra, hogy ennek a kérdésnek már több mint hat évtizedes története van. A történet kezdőpontja egy szigetország, amelyet ma Srí Lankaként ismerünk, s amelyet 1960-ban még Ceylonnak hívtak. Az esemény, amely innen indította útjára a jelenséget, önmagában is tragédiából született: egy meggyilkolt politikus özvegye lépett a helyére, s ezzel akaratlanul is precedenst teremtett, amelyet az elkövetkező évtizedekben tucatnyi ország követett.

Solomon Bandaranaike ceyloni miniszterelnököt 1959 szeptemberében egy buddhista szerzetes lőtte le, politikai és vallási feszültségek kereszttüzében. A halálát követő hónapokban az általa alapított párt, a Srí Lanka Szabadságpárt vezetés nélkül maradt, s a következő választáson veszített. A párt ekkor fordult

az özvegyhez, Sirimavo Bandaranaikéhoz, aki addig nem viselt semmiféle hivatalos politikai tisztséget, ám férje meggyilkolása után az érzelmi azonosulás és a párt egységének megőrzése szempontjából egyaránt alkalmas jelöltnek tűnt. 1960 júliusában, a választásokat követően Bandaranaike lett a világ első női kormányfője – s ezzel egy olyan mintázatot indított el, amely a következő évtizedekben újra és újra megismétlődött: a politikai családba tartozó, gyakran meggyilkolt vagy politikailag megbukott férfi rokon örökébe lépő asszony alakja.

Bandaranaike kormányzása korántsem volt szimbolikus vagy díszletjellegű. Miniszterelnökként államosította a bankrendszer és a biztosítási szektor jelentős részét, szigorú gazdaságpolitikai irányvonalat követett, s a szingaléz nyelvet tette az ország egyetlen hivatalos nyelvéné – ez utóbbi döntés hosszú távon hozzájárult azokhoz az etnikai feszültségekhez, amelyek évtizedekkel később polgárháborúba torkollottak a tamil kisebbség és a többségi szingaléz lakosság között. Bandaranaike pályája tehát már a legelső pillanattól kezdve megmutatta, hogy a nemi hovatartozás önmagában nem határozza meg a

politikai irányvonalat: kormányzása éppúgy hordozott tekintélyelvű, sőt egyes elemeiben megosztó vonásokat, mint bármely férfi elődjéé vagy kortársáé. Három alkalommal, összesen mintegy tizenhét éven át volt Ceylon, majd Srí Lanka miniszterelnöke, s idővel lánya, Chandrika Kumaratunga is az ország elnöke lett – így a Bandaranaike család két generáción át adta az ország legfőbb vezetőit, ami önmagában is jelzi, mennyire a dinasztikus politizálás logikája mentén szerveződött ez a korai áttörés.

Nagyjából ugyanebben az időszakban, bár egészen más úton, egy másik asszony is a világtörténelem élvonalába lépett. Golda Meir nem házassági vagy örökösödési úton jutott hatalomra, hanem évtizedes pártmunkával: a cionista mozgalom aktivistájaként, majd Izrael Állam egyik alapító politikusaként, külügyminiszterként érkezett el 1969-ben a miniszterelnöki székbe. Meir ekkor már hetven éves volt, s pályafutása azt mutatta, hogy a hatalomra jutás másik lehetséges útja a hosszú, fáradságos pártpolitikai előmenetel – nem kevésbé nehéz, mint a dinasztikus öröklés, csak másképp nehéz.

Golda Meir miniszterelnöksége alatt érte Izraelt az 1973-as jom kippuri háború, amely szíriai és egyiptomi meglepetésszerű támadással kezdődött, s amelynek előzetes figyelmeztető jeleit a kormányzat és a hírszerzés utólagos vizsgálatok szerint nem kezelte kellő súllyal. A háború lezárása után felállított vizsgálóbizottság, az Agranat-bizottság jelentése súlyos mulasztásokat állapított meg a katonai vezetés részéről, s bár Meirt személyesen közvetlen felelősség alól felmentette, a politikai nyomás olyan erős volt, hogy 1974 áprilisában lemondott. Pályája jól mutatja, mennyire szoros összefüggésben áll egy vezető megítélése azzal a történelmi pillanattal, amelyben kormányoznia kell: Meir sok tekintetben szilárd, tapasztalt politikus volt, mégis egyetlen, rendkívüli válsághelyzet döntötte romba az addig felépített tekintélyét.

Golda Meirt gyakran nevezték „az egyetlen férfinak a kabinetben” – ezt a fordulatot állítólag maga Ben Gurion, Izrael első miniszterelnöke használta róla, jelezve, hogy Meir keménységét, tárgyalási stílusát és döntésképeségét a korabeli közbeszéd kizárólag férfias tulajdonságként tudta értelmezni.

Ugyanez a jelző, szinte szó szerint ugyanezekkel a fordulatokkal, tért vissza egy évtizeddel később egy másik ázsiai vezető, Indira Gandhi leírásában is, jelezve, hogy ez nem egyéni, hanem rendszerszintű, a korszak egészét jellemző beszédmód volt.

Indira Gandhi pályája a harmadik nagy mintázatot testesíti meg: ő is politikai családból érkezett – apja, Dzsaváharlál Nehru India első miniszterelnöke volt –, ám hatalomra kerülése idején, 1964-ben még nem számított egyértelmű utódnak, inkább kompromisszumos jelöltnek a Kongresszus Párton belüli frakcióharcokban. Az, hogy a pártvezetés kezdetben könnyen irányítható, tapasztalatlan politikusnak vélte, alábecsülés volt: Gandhi néhány éven belül önálló hatalmi bázist épített ki, s 1966 és 1984 között, egy rövid megszakítással, összesen közel tizenöt évig irányította Indiát.

Kormányzásának legvitatottabb szakasza az 1975 és 1977 közötti szükségállapot volt, amely idején Gandhi felfüggesztette számos alapvető szabadságjogot, bebörtönöztette ellenzéki politikusok ezreit, és korlátozta a sajtószabadságot – hivatalos indoklása szerint belső rendbontás és

nemzetbiztonsági veszély miatt, kritikusai szerint saját hatalmának megőrzése érdekében, miután egy bírósági ítélet választási visszaéléssel vádolta meg. A szükségállapot alatt hozott intézkedések, köztük egyes térségekben végrehajtott, erőszakos elemekkel is súlyosbított kényszersterilizációs programok, máig az egyik legsötétebb fejezetét jelentik India függetlenség utáni történetének. Amikor 1977-ben végül választást írt ki, súlyos vereséget szenvedett – ám három évvel később, 1980-ban a választók ismét őt hívták vissza a kormány élére, jelezve, hogy a szükségállapot emléke nem akadályozta meg politikai újjászületését.

Gandhi hatalma végül saját döntéseinek következményeként omlott össze: az Amritszárban található Aranytemplom elleni, szikh szeparatisták ellen indított katonai akció, az Operation Blue Star nyomán 1984 októberében saját szikh testőrei gyilkolták meg. Halála és az azt követő, Delhiben és más városokban kirobbanó szikhellenes pogromok újabb emlékeztetőül szolgálnak arra, hogy Gandhi kormányzása mennyire szorosan összefonódott India legmélyebb etnikai és vallási törésvonalaival.

Érdemes egy pillanatra visszatérni Bandaranaike gazdaságpolitikájához, mert ez világítja meg igazán, mennyire önálló politikai programot képviselt, nem pusztán férje emlékének gondozóját. Kormányza az iskolai oktatást és az egészségügyi ellátást ingyenessé tette, kiterjedt élelmiszer-támogatási rendszert vezetett be, s ezekkel az intézkedésekkel Ceylon a fejlődő világ egyik legmagasabb írástudási és várható élettartam-mutatóját érte el – annak ellenére, hogy az ország egy főre jutó jövedelme a térség átlagához képest sem számított kiugrónak. Ez a paradoxon, amelyet a fejlesztésgazdaságtan később „Sri Lanka-modellként” is emlegetett, jól mutatja, hogy Bandaranaike szociálpolitikai öröksége tartósabbnak bizonyult, mint az őt övező politikai viharok.

Golda Meir életútja is jóval hosszabb és rögzesebb volt annál, mint amit a miniszterelnöki kinevezés önmagában sejtet. Ukrajnában született, gyermekkorában vándorolt ki családjával Amerikába, majd fiatal felnőttként, a cionista eszme iránti elköteleződéstől vezérelve költözött a brit mandátumterületre, ahol évtizedeken át szervezőmunkát végzett a leendő állam

intézményeinek kiépítésén. Munkaügyi miniszterként, majd külügyminiszterként olyan tapasztalatot halmozott fel, amely alapján kinevezése 1969-ben sokkal inkább egy hosszú pályafutás logikus csúcspontjának, semmint váratlan fordulatnak tekinthető – ellentétben azzal a benyomással, amelyet kései, már időskori miniszterelnöksége kelthet.

Indira Gandhi korai pályafutása is megérdemel néhány további mondatot, mert 1966 előtti tevékenysége nélkül nehezen érthető, miért bíztak benne annyian kompromisszumos jelöltként. Már apja kormányzása idején is aktív szerepet vállalt, elnökölt a Kongresszus Pártban, és 1964-től, Nehru halála után Lal Bahadur Shastri kormányában tájékoztatási miniszterként dolgozott – tehát nem előzmény nélkül, hanem kormányzati tapasztalattal a háta mögött érkezett a miniszterelnöki székbe, amikor Shastri váratlan halála 1966-ban ismét megüresítette azt.

A Bandaranaike-dinasztia később sem zárult le: lánya, Chandrika Kumaratunga 1994-ben lett Srí Lanka elnöke, s hivatali ideje alatt az ország polgárháborúja – a tamil szeparatisták és a kormányzati erők közötti, évtizedekig elhúzódó

fegyveres konfliktus – a legvéresebb szakaszába lépett, s őt magát is súlyosan megsebesítette egy ellene elkövetett merénylet 1999-ben. Ez a folytonosság – anya és lánya, két egymást követő generáció a legfelsőbb hatalomban – önmagában is ritkaságszámba megy a világtörténelemben, s előrevetíti azt a mintázatot, amelyet a negyedik fejezetben a dél-ázsiai dinasztiák kapcsán részletesebben is megvizsgálunk.

E három korai pálya – Bandaranaikéé, Meiré és Gandhié – együttesen három belépési utat mutat meg a női vezetők számára: az özvegyi-dinasztikus öröklést, a hosszú pártpolitikai előmenetelt és a családi név által megnyitott, ám önálló hatalmi bázissal megerősített utat. Mindhárman rendkívül határozott, sok tekintetben tekintélyelvű kormányzási stílust követtek, egyikük sem tekintette magát a nők jogaiért különösebben síkraszálló politikusnak, s mindhármat ugyanazzal a fordulattal – „az egyetlen férfi a kabinetben” – jellemezte koruk közvéleménye. Ez a jellemzés, amely a következő fejezetben tárgyalt Margaret Thatcherre is visszatér majd, már ekkor jelezte, hogy a hatalom és a nőiesség fogalma a

korabeli politikai gondolkodásban szinte összeegyeztethetetlennek tűnt – s hogy az, aki mégis hatalomra jutott, kénytelen volt a hagyományosan férfiasnak tekintett vezetői erényeket felmutatni ahhoz, hogy egyáltalán hitelesnek számítson.

2. fejezet - Margaret Thatcher és a nyugati áttörés

Az előző fejezetben bemutatott három úttörő – Bandaranaike, Meir és Gandhi – pályája azt sugallhatná, hogy a női kormányfők jelensége elsősorban Ázsiához és a fiatal, gyakran instabil demokráciákhoz kötődik. 1979 májusában azonban egy nagy nyugat-európai ipari hatalom, Nagy-Britannia is olyan miniszterelnököt választott, aki évtizedekre átformálta nemcsak hazája, hanem tágabb értelemben az egész nyugati politikai gondolkodás fogalomkészletét is. Margaret Thatcher volt az első nő, aki egy jelentős nyugati nagyhatalom kormányát vezette – s vele a jelenség, amelyet addig sokan „távoli”, elsősorban posztkoloniális vagy fejlődő országokra jellemző különlegességnek tekintettek, betört a hidegháborús Nyugat politikai fősodrába is.

Thatcher pályája abban is eltért az előző fejezetben bemutatott vezetőkéttől, hogy nem politikai családból, nem is özvegyi útvonalon érkezett a

csúcsra. Vegyészmérnökként, majd jogászként végzett, s a Konzervatív Párton belül fokozatosan, saját erejéből építette ki pozícióját, mígnem 1975-ben – a párt korábbi vereségét követően – megnyerte a pártvezetői választást, majd négy évvel később, a munkáspárti kormány gazdasági nehézségei és az úgynevezett „elégedetlenség telének” sztrájkhulláma nyomán miniszterelnök lett. Pályája tehát egy negyedik belépési utat mutat: a hagyományos, konzervatív pártapparátuson belüli, lassú és kitartó előmenetelt, amely nem igényelt sem híres családnevet, sem tragikus előzményt, csupán rendkívüli politikai kitartást egy olyan pártban és országban, amely korábban sosem bízott hasonló tisztséget nőre.

Kormányzásának első és talán legmeghatározóbb szakasza a brit gazdaság alapvető szerkezetváltásához kötődik. Thatcher és köre – amelyet gyakran neveznek monetarista irányzatnak, vagyis olyan gazdaságpolitikai felfogásnak, amely elsősorban a pénzkínálat szabályozásán és az állami kiadások visszafogásán keresztül kívánja megfékezni az inflációt – radikálisan szakított a második világháború

utáni brit konszenzussal, amely az állami tulajdon kiterjedt szerepére és a szakszervezetekkel való szoros együttműködésre épült. Kormánya sorra privatizálta az állami tulajdonú vállalatokat, jelentősen korlátozta a szakszervezetek jogosítványait, és szembeszállt az 1984 és 1985 között zajló nagy bányászsztrájkkal, amely a brit munkásmozgalom egyik legkeményebb és legtraumatikusabb összecsapása volt a kormányzattal. A szénbányák bezárása és az ezzel járó tömeges elbocsátások egész bányászközösségek gazdasági ellehetetlenüléséhez vezettek – olyan sebeket hagyva egyes északi-angliai és walesi térségekben, amelyek évtizedekkel később is érzékelhetők a helyi választási magatartásban és a közösségi emlékezetben.

Thatcher belpolitikai tekintélyének megalapozásában a hivatali idejének legelső éveiben tapasztalt rendkívüli népszerűtlenség is szerepet játszott: 1981-ben, a gazdasági recesszió és a tömeges munkanélküliség csúcspontján közvélemény-kutatási mutatói minden korábbi brit miniszterelnökénél alacsonyabbra süllyedtek, s pártján belül is sokan kétségbe vonták, vajon túléli-e politikailag ezt az

időszakot. Az a tény, hogy ebből a mélypontról a Falkland-háború és a szigorú gazdaságpolitika kitartó folytatása révén tudott visszakapaszkodni, s végül 1983-ban és 1987-ben is fölényes választási győzelmet aratott, jelentősen hozzájárult ahhoz a képéhez, amely szerint hajlíthatatlan eltökéltséggel képes végigvinni politikáját a kezdeti népszerűtlenség ellenére is – ezt a tulajdonságát hívei a meggyőződéses vezetés példájaként, kritikusai a más vélemények iránti türelmetlenség jeleként értelmezték.

Külpolitikai tekintélyét nagyrészt egy váratlan konfliktus, az 1982-es Falkland-szigetek körüli háború alapozta meg. Amikor Argentína csapatai megszállták a brit fennhatóság alatt álló, az Atlanti-óceán déli részén fekvő szigetcsoporthat, Thatcher kormánya haditengerészeti expedíciós erőt küldött a szigetek visszafoglalására – a néhány hetes háború brit győzelemmel zárult, s ez az esemény alapvetően erősítette meg Thatcher hazai népszerűségét és nemzetközi tekintélyét, olyannyira, hogy sokan a következő évi választási győzelmét is jelentős részben ennek tulajdonítják. A háború ugyanakkor emberáldozatokkal is járt mindkét oldalon, s a

szigetek hovatartozásának kérdése a mai napig vitatott az argentin-brit viszonyban.

Thatcher nemzetközi kapcsolatrendszerében különösen szoros volt együttműködése Ronald Reagan amerikai elnökkel, akivel megosztott gazdasági és külpolitikai felfogásuk – az állami szerepvállalás visszaszorítása, illetve a Szovjetunióval szembeni kemény, elvi alapú fellépés – révén az évtized meghatározó nyugati vezetőpárosává váltak. Ez a szövetség jelentősen hozzájárult ahhoz a folyamathoz is, amely végül a hidegháború lezárásához vezetett, bár ennek historiográfiai értékelése – vagyis hogy mekkora súlyt tulajdonítsunk ebben Thatcher és Reagan személyes szerepének a szovjet rendszer belső válságával szemben – a mai napig vitatott kérdés a nemzetközi történetírásban.

Ami Thatcher és a nemek kérdésének viszonyát illeti, pályája sajátos, sokak számára meglepő mintázatot mutat. Bár ő volt az első női brit kormányfő, kormányában szinte kizárólag férfiak ültek, s nyilvánosan többször is elhatárolódott a feminizmustól mint politikai programtól, azt hangsúlyozva, hogy saját sikereit egyéni

teljesítményének, nem pedig neme miatti előnynek vagy hátránynak köszönheti. Ez a hozzáállás rokonítja őt az előző fejezetben bemutatott Meirrel és Gandhival: mindhárman elutasították, hogy nemük alapján soroljuk be politikájukat, s mindhárman ugyanazt a jelzőt kapták koruk közvéleményétől – Thatcherre is azt mondták kritikusai és hívei egyaránt, hogy „az egyetlen férfi a kabinetjében”, utalva határozott, kompromisszumkerülő vezetési stílusára.

Thatcher bukása is tanulságos: nem választáson vesztett, hanem 1990-ben saját pártja fordult ellene, miután egy rendkívül népszerűtlen adóreform, az úgynevezett fejadó bevezetése tömeges tiltakozásokat váltott ki, s pártján belül is megrendült a bizalom iránta. Tizenegy éves miniszterelnöksége – a huszadik századi Nagy-Britannia leghosszabb, megszakítás nélküli kormányfői időszaka – így nem egy vereséggel, hanem egy belső pártlázadással ért véget, ami arra emlékeztet, hogy a hatalom megtartásának feltételei egy demokráciában nem csupán a választóktól, hanem a saját politikai tábor bizalmától is függenek.

Thatcher háttére önmagában is szokatlan volt a brit konzervatív politikai elit körében: egy vidéki fűszeres lányaként nőtt fel Grantham városában, ahol apja helyi tanácstagként és lelkes gyülekezeti tagjaként szigorú, önfegyelemre és takarékosagra épülő értékrendet közvetített felé – ezt az örökséget Thatcher egész pályafutása alatt hangsúlyozta, mintegy szembeállítva saját, munkával kivívott felemelkedését azzal a származási előnnyel, amellyel a hagyományos brit felsőosztályból érkező politikustársai rendelkeztek. Oxfordban vegyészetet tanult, s tudományos képzettsége – szemben a brit politikai elit hagyományosan jogi vagy bölcsészettudományi hátterével – szintén hozzájárult ahhoz a képéhez, amely szerint adatokra és tényekre, nem pedig hagyományokra és megérzésekre épített döntéseket hoz.

Gazdaságpolitikájának másik meghatározó eleme a pénzügyi szektor 1986-os liberalizációja volt, amelyet a brit közbeszéd „nagy bummként” (Big Bang) emleget: a tőzsdei kereskedés hagyományos korlátainak eltörlése és a külföldi pénzintézetek szabad piacra lépésének engedélyezése londoni a

nemzetközi pénzügyi szolgáltatások egyik vezető központjává tette, ám hosszú távon hozzájárult ahhoz a fokozódó gazdasági egyenlőtlenséghez is, amely a pénzügyi szektorban dolgozók és a hagyományos ipari térségek lakossága között alakult ki. Ez a kettősség – a szolgáltatásalapú gazdaság megerősödése az ipari termelés rovására – máig meghatározza a brit gazdaságpolitikai vitákat, s Thatcher öröksége szempontjából éppolyan fontos, mint a bányászsztrájk vagy a privatizációs hullám.

Külpolitikájában az európai integrációhoz való viszonya is sokrétű volt: bár kezdetben támogatta Nagy-Britannia csatlakozását az Európai Közösséghez, hivatali ideje későbbi szakaszában egyre szkeptikusabbá vált az európai politikai integráció mélyítésével szemben, s 1988-as brugge-i beszédében nyíltan figyelmeztetett attól, hogy Brüsszel túlzott központi hatalmat gyakoroljon a tagállamok felett – ez a beszéd azóta is hivatkozási pontként szolgál a brit euroszeptikus mozgalom számára, amely évtizedekkel később a 2016-os Brexit-népszavazáshoz vezetett.

Öröksége máig az egyik legmegosztóbb a brit politikai emlékezetben: hívei a brit gazdaság modernizálását és a szakszervezeti túlhatalom megtörését ünneplik benne, kritikusai a társadalmi egyenlőtlenségek mélyülését és egész iparági közösségek szétfelbomlását róják fel neki. E kettősség jól mutatja, hogy Thatcher esetében a nemi szempont – az, hogy nőként törte át az addig kizárólag férfiak által birtokolt csúcspozíciót – valójában másodlagos ahhoz a kérdéshez képest, hogy milyen politikai és gazdasági irányt képviselt. Az ő példája figyelmeztet arra, amit a következő fejezetekben is látni fogunk: a női vezető ténye önmagában semmit sem árul el arról, hogy kormányzása milyen társadalmi csoportoknak kedvezett, s milyen örökséget hagyott hátra.

3. fejezet - Demokratikus átmenetek Latin-Amerikában

Míg az előző két fejezet szereplői – Bandaranaike, Meir, Gandhi és Thatcher – működő demokráciák vagy legalábbis stabil intézményrendszerek élén jutottak és maradtak hatalomban, Latin-Amerikában a női vezetők megjelenése szorosan összefonódott a diktatúrák bukásával és a demokratikus átmenetek göröngyös folyamatával. A térség egyik legkorábbi, ugyanakkor legtragikusabb példája azt mutatja meg, milyen veszélyekkel járhat, ha egy asszony pusztán házastársi kapcsolat révén, felkészülés nélkül kerül az állam élére.

Mielőtt Isabel Perón pályáját részletesebben tárgyalnánk, érdemes felidézni, milyen politikai hagyományba lépett bele. Juan Perón, aki 1946 és 1955 között, majd 1973-tól haláláig ismét Argentína elnöke volt, olyan populista mozgalmat épített ki, amelynek középpontjában a szakszervezetek és az iparosodó munkásosztály állt, s amelynek egyik

legfontosabb szimbóluma éppen második felesége, Eva Perón volt, aki férje első elnöksége idején hatalmas népszerűsége tett szert a szegények és a munkások körében folytatott szociális tevékenysége révén, mielőtt 1952-ben, mindössze harminchárom évesen rákban elhunyt volna. Eva Perón maga sosem viselt hivatalos állami tisztséget, ám politikai befolyása és a köréje épült kultusz – amelyet a később világhírűvé vált „Evita” becenév is jelez – alapvetően meghatározta, hogyan tekintett az argentin közvélemény a perónista mozgalom nőtagjaira: mint olyan személyekre, akik a férfi vezető mellett álló, ám a nép szeretetét önállóan is kivívó alakok. Isabel Perón, aki Juan Perón harmadik felesége volt, sosem rendelkezett Eva Perón karizmájával vagy önálló politikai bázisával, s ez a hiány végzetesnek bizonyult, amikor váratlanul neki kellett átvennie az elnöki tisztséget.

Isabel Perón, Juan Perón argentin elnök harmadik felesége 1974 júliusában, férje halálát követően lépett az elnöki székbe – addig alelnökként szolgált, így az argentin alkotmányos rend szerint automatikusan ő lett az utód. Isabel Perón volt az első női államfő

egész Amerikában, ám elnöksége korántsem a fejlődés vagy a stabilitás korszaka volt: hivatali ideje alatt az ország gazdasága összeomlott, az infláció elszabadult, s a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali fegyveres csoportok közötti erőszak – amelyet a kormányzat oldaláról az úgynevezett Argentin Antikommunista Szövetség állami eszközökkel is táplált – az ország történetének egyik legsötétebb korszakát, a későbbi katonai diktatúra „piszkos háborújának” előszelét hozta el. Isabel Perónt 1976 márciusában katonai puccs döntötte meg, s több éven át házi őrizetben tartották. Pályája elrettentő példaként szolgál arra, mi történik, ha valaki kizárólag házastársi kapcsolat révén, önálló politikai bázis és tapasztalat nélkül kerül a legfelsőbb hatalmi pozícióba egy mélyen megosztott, erőszakra hajlamos politikai környezetben.

A térség később egészen más utat járt be, amikor a nyolcvanas-kilencvenes évek demokratizálódási hulláma – amelynek során sorra buktak meg a katonai diktatúrák Argentínában, Chilében, Brazíliában és másutt – új lehetőséget teremtett a női politikusok számára. Violeta Chamorro 1990-ben lett Nicaragua elnöke, miután egy széles ellenzéki koalíció élén

legyőzte a szandinista kormányt egy olyan választáson, amelyet a nemzetközi közösség nagy figyelemmel kísért, hiszen ez zárta le a nyolcvanas évek véres polgárháborúját. Chamorro férje, Pedro Joaquín Chamorro újságíró és ellenzéki politikus volt, akinek meggyilkolása 1978-ban jelentős szerepet játszott a Somoza-diktatúra elleni felkelés kirobbanásában – Violeta Chamorro tehát ismét egy meggyilkolt férj örökébe lépett, ám ezúttal egy demokratikus átmenet lezárásaként, nem pedig egy összeomló rendszer csúcsán.

Chamorro elnöksége alatt Nicaragua szembesült azzal a nehézséggel is, hogy a polgárháborús évek fegyveres csoportjait – mind a szandinista hadsereget, mind az Egyesült Államok által támogatott kontrákat – békeidőben kellett leszerelni és a társadalomba visszailleszteni, miközben az ország gazdasága a nyolcvanas évek embargói és háborús pusztítása után romokban hevert. Ez a feladat, amelyet Chamorro kormánya viszonylagos sikerrel oldott meg, kevesebb nemzetközi figyelmet kapott, mint az őt hatalomra segítő választás önmagában, holott a fegyveres csoportok leszerelése minden háború utáni átmenet

egyik legkritikusabb és legkockázatosabb szakasza.

A délebbre fekvő Chilében egészen más pályáiv vezetett a legfelsőbb hatalomig. Michelle Bachelet orvosként és korábbi védelmi miniszterként érkezett a politikába, s életét maga is alaposan megjelölte a Pinochet-diktatúra öröksége: apját, egy chilei légierő tábornokot letartóztatták és megkínózták a katonai puccsot követően, ő maga is fogságba került, majd száműzetésbe kényszerült. 2006-ban elnökké választva, majd két ciklusban – 2006-tól 2010-ig, illetve 2014-től 2018-ig – kormányozva Bachelet a szociális reformokra, az egészségügyi és oktatási rendszer bővítésére, valamint a nők jogainak erősítésére helyezte a hangsúlyt, s hivatali ideje után az Emberi Jogi Főbiztos tisztségét is betöltötte az Egyesült Nemzetek Szervezeténél. Pályája azt mutatja, hogy a diktatúra áldozatává vált családból érkező politikus miként válhat éppen a demokratikus konszolidáció és a szociális jogok kiterjesztésének szimbólumává.

Bachelet első ciklusa idején vezette be Chile azt a nyugdíjreformot, amely a Pinochet-korszak öröksége, a kizárólag magánszámlákra épülő, kötelező

tőkefedezeti nyugdíjrendszer legszegényebb rétegek szempontjából legsúlyosabb hiányosságait próbálta orvosolni egy alapnyugdíj bevezetésével, s emellett jelentősen bővítette a bölcsődei és óvodai ellátás elérhetőségét is, azzal az indoklással, hogy a nők munkaerőpiaci részvételének növeléséhez elengedhetetlen a gyermekfelügyelet állami támogatása. Második ciklusában, 2018-as távozása előtt, oktatási reformot indított, amely fokozatosan ingyenessé tette a felsőoktatást a legszegényebb chilei diákok számára – ez a lépés részben válasz volt azokra a 2011-es és az azt követő években zajló tömeges diáktüntetésekre, amelyek az oktatás magas költségei és a társadalmi egyenlőtlenségek ellen irányultak.

Brazíliában Dilma Rousseff pályája ehhez hasonló, ám végül jóval megosztóbb kimenetelű történetet mutat. Rousseff fiatalon a katonai diktatúra elleni fegyveres ellenállási mozgalom tagja volt, emiatt letartóztatták és bebörtönözték, fogva tartása alatt kínzásnak is alávetették. Évtizedekkel később, immár közgazdászként és energiaügyi miniszterként, Luiz Inácio Lula da Silva elnök támogatásával jutott a

Munkáspárt élére, majd 2010-ben Brazília első női elnökévé választották. Második ciklusa idején azonban az ország mély gazdasági recesszióba süllyedt, s egy költségvetési manipulációval kapcsolatos vád – az úgynevezett „fiskális trükközés”, amely a költségvetési hiány elrejtésére irányuló könyvelési gyakorlatot jelentette – nyomán 2016-ban az országgyűlés felfüggesztette, majd megfosztotta tisztségétől egy alkotmányos felelősségre vonási eljárás, azaz impeachment keretében. Rousseff és támogatói máig politikai indíttatású puccsnak nevezik az eljárást, ellenfelei jogszerű alkotmányos lépésként hivatkoznak rá – a vita lezáratlansága jól mutatja, mennyire mélyen megosztott maradt Brazília társadalma az elmúlt évtizedben.

E három, egymástól igen eltérő pálya – Chamorro polgárháborút lezáró elnöksége, Bachelet két, viszonylag stabil ciklusa és Rousseff felfüggesztéssel végződő második mandátuma – együttesen azt mutatja meg, hogy a latin-amerikai demokratizálódási hullám női vezetői korántsem alkottak egységes csoportot sem politikai irányultságukat, sem kormányzásuk kimenetelét tekintve. Közös bennük

ugyanakkor, hogy mindannyian olyan történelmi pillanatban kerültek hatalomra, amikor országuk éppen egy diktatórikus vagy mélyen megosztott korszakból próbált kilábalni – ami már ekkor felveti azt a kérdést, amelyet a könyv hetedik fejezete részletesen tárgyal majd: vajon a női vezetők valóban aránytalanul gyakran kapják-e a legnehezebb, legkockázatosabb kormányzási feladatokat, s ha igen, ez hogyan befolyásolja utólagos megítélésüket.

Nem hagyható említés nélkül az sem, hogy Argentína a Perón-korszak traumája után évtizedekkel később ismét választott női elnököt: Cristina Fernández de Kirchner, aki elhunyt férje, Néstor Kirchner elnöki tisztségét folytatta 2007-től 2015-ig, két cikluson át kormányzott, s pályája – a szociális kiadások bővítése, valamint a később ellene indított korrupciós eljárások miatt – önmagában is jól mutatja, hogy a latin-amerikai politikai dinasztiák logikája a huszonegyedik században is tovább élt, immár nem feltétlenül tragikus, hanem tudatosan felépített családi hatalomátadás formájában. Fernández de Kirchner elnöksége alatt Argentína szembeszállt a nemzetközi hitelezőkkel egy elhúzódó

államadósság-vita során, s szociálpolitikája – a nyugdíjrendszer kiterjesztése és a családtámogatások bővítése – tartósan népszerűvé tette a Munkáspárti szavazók körében, míg gazdaságpolitikáját, különösen a devizapiaci korlátozásokat és a magas inflációt kritikusai máig a populista gazdaságirányítás elrettentő példájaként emlegetik.

Chamorro elnöksége ráadásul nem hozott tartós demokratikus konszolidációt Nicaraguában: az általa legyőzött szandinista mozgalom vezetője, Daniel Ortega, aki 1979 és 1990 között már egyszer kormányzott, 2007-ben ismét hatalomra került, s azóta feleségével, Rosario Murillóval – aki 2017 óta alelnökként, majd társelnökként osztozik vele a hatalmon – fokozatosan tekintélyelvű irányba fordította az országot, felosztatva a független sajtót és bebörtönözve az ellenzéki jelölteket. Ez a fejlemény önmagában is emlékeztet arra, hogy egy demokratikus átmenetet lezáró női elnökség – mint Chamorroé – nem garantálja a demokrácia tartós megszilárdulását, ha az azt követő politikai erők más irányba mozdítják el az országot.

4. fejezet - Dél-Ázsia dinasztiái

Az előző fejezetben bemutatott latin-amerikai pályák egy sajátos ázsiai mintázatra rímelnek, amely már az első fejezetben, Indira Gandhi alakjában is felbukkant, ám amely Dél-Ázsiában olyan mértékben vált uralkodóvá, hogy a térség szinte minden jelentős országában megismétlődött: egy meggyilkolt vagy politikailag megbuktatott férfi politikus lánya vagy özvegye lép a helyére, s viszi tovább – vagy éppen fordítja szembe – az általa képviselt örökséget.

Indira Gandhi pályáját az 1. fejezetben már részletesen bemutattuk: apja, Dzsaváharlál Nehru öröksége, saját tekintélyelvű kormányzása, az 1975 és 1977 közötti szükségállapot, majd 1984-es meggyilkolása India történetének egyik legmeghatározóbb, egyszersmind legvitatottabb korszakát rajzolta meg. Halála azonban nem zárta le a Nehru-Gandhi család politikai szerepét: fia, Rádzsív Gandhi lépett a miniszterelnöki székbe, akit 1991-ben egy tamil öngyilkos merénylet ölt meg egy választási kampányrendezvényen, özvegye, Szónia Gandhi pedig

évtizedekkel később a Kongresszus Párt elnökeként meghatározó politikai szereplő maradt, bár ő maga sosem vállalt kormányfői tisztséget. A család négy generáción átívelő jelenléte India élén jól mutatja, mennyire tartósan rögzülhet egy dinasztikus politikai minta akkor is, ha az azt megalapozó tragédiák évtizedről évtizedre ismétlődnek.

Indira Gandhi és Golda Meir kapcsolata is figyelmet érdemel, mert jól mutatja, hogyan alakultak ki informális szövetségek az egymástól földrajzilag és kulturálisan távol eső, ám hasonló belpolitikai kihívásokkal szembesülő női vezetők között. A két államférfi asszony személyesen is találkozott több alkalommal nemzetközi fórumokon, s bár országaik külpolitikai érdekei nem mindig estek egybe – India ekkoriban szoros kapcsolatokat ápolt az arab államokkal is –, a korabeli sajtó gyakran állította párhuzamba kettejük vezetői stílusát, mindkettőjüket a „vas hölgyek” kategóriájába sorolva, jóval Margaret Thatcher hasonló becenevének elterjedése előtt.

Pakisztánban hasonló, ám még tragikusabb kimenetelű történet bontakozott ki. Zulfikar Ali Bhutto pakisztáni miniszterelnököt egy katonai puccs után,

koholt vádak alapján lefolytatott perben 1979-ben kivégezték. Lánya, Benazir Bhutto ekkor még egyetemistaként élte meg apja bukását, s évekig tartó házi őrizet és száműzetés után, 1988-ban, mindössze 35 évesen lett Pakisztán, egyúttal az egész modern muszlim világ első női kormányfője. Ez a tény önmagában is jelentős: egy olyan országban, ahol a politikai iszlám és a katonai vezetés hagyományosan összefonódott, egy fiatal nő kormányfővé választása sokak számára a modernizáció és a demokratikus megújulás jelképévé vált.

Bhutto felsőfokú tanulmányait az Egyesült Államokban, a Harvard Egyetem Radcliffe Kollégiumában kezdte, majd Oxfordban folytatta, ahol politikatudományt, filozófiát és közgazdaságtant hallgatott, s ahol 1977-ben az Oxford Union nevű, rendkívül presztízses egyetemi vitaklub elnökévé választották – ő volt az első ázsiai nő, aki ezt a tisztséget elnyerte. Ez a nemzetközi, elit egyetemi háttér jelentősen megkülönbözteti őt a dél-ázsiai politikai dinasztiák több más tagjától, s hozzájárult ahhoz, hogy nyugati kormányok és médiumok körében is otthonosan mozgott, angol nyelvtudása és nyugati

retorikai stílusa révén.

Bhutto két, megszakításokkal tarkított kormányzati ciklusa – 1988 és 1990, majd 1993 és 1996 között – ugyanakkor korántsem volt zökkenőmentes: mindkét alkalommal az akkori köztársasági elnök menesztette kormányát korrupciós vádak és a katonai vezetéssel való feszült viszony miatt, s Bhutto ellen és férje, Ászif Ali Zardári ellen is számos hasonló eljárás indult, amelyek egy részét a nemzetközi megfigyelők politikai indíttatásúnak, más részét megalapozottnak tartották – a kérdés mai napig vitatott a pakisztáni és a nemzetközi történetírásban egyaránt. Miután évekig külföldön élt, Bhutto 2007-ben tért haza, hogy ismét induljon a választásokon, ám hazatérése után néhány héttel, egy Ravalpindiben tartott választási nagygyűlésen merénylet áldozata lett. Halála mély megrázkódtatást okozott, s pályája azóta is a pakisztáni demokrácia törékenységeinek és a politikai erőszak állandó jelenlétének szimbólumaként él a köztudatban.

A Fülöp-szigeteken a dinasztikus minta ismét más előjelet kapott: itt nem egy meggyilkolt politikus, hanem egy meggyilkolt ellenzéki vezető özvegye vált a

demokratikus átmenet vezéralakjává. Benigno Aquino ellenzéki szenátort, Ferdinand Marcos diktátor legfőbb kihívóját 1983-ban, hazatérése napján, a manilai repülőtéren lőtték le – a gyilkosságot a hivatalos vizsgálat egy magányos elkövetőnek tulajdonította, a közvélemény és a legtöbb történész azonban a Marcos-rezsimhez köthető összeesküvésnek tartja számon. Az esemény hatalmas tiltakozáshullámot indított el, s özvegye, Corazon Aquino – addig politikai szerepet nem vállaló háziasszony – vált az ellenzéki mozgalom jelképévé. Az 1986-os elnökválasztás nyilvánvaló csalásait követő tömeges, ugyanakkor békés tiltakozás, amelyet a fülöp-szigeteki köznyelv „EDSA-forradalomként” vagy „hatalmi úti forradalomként” (People Power-forradalomként) tart számon, végül Marcos lemondásához és száműzetéséhez vezetett, Aquino pedig az ország elnöke lett.

Aquino elnöksége – 1986-tól 1992-ig – az intézményi újjáépítés és a demokratikus konszolidáció időszaka volt egy több mint két évtizedes diktatúra után: új alkotmányt fogadtak el, helyreállították a törvényhozás és a bíróságok függetlenségét, s több

kísérletet is tettek a Marcos-család által elsikkasztott vagyon visszaszerzésére. Elnökségét ugyanakkor sorozatos katonai puccskísérletek is próbára tették, s a mélyen gyökerező szegénység és földkérdés – vagyis a nagybirtokrendszer öröksége, amelynek felszámolására maga Aquino családja is birtokos volt, ami komoly hitelességi kérdéseket vetett fel reformjaival kapcsolatban – érdemben nem oldódott meg hivatali ideje alatt. Az 1988-ban elfogadott átfogó földreform-törvény kifejezetten megengedő kivételeket tartalmazott a részvénytársasági formában működő ültetvények, köztük az Aquino család tulajdonában lévő Hacienda Luisita cukornádültetvény számára, amely a földkiosztás helyett a munkások részvényesi juttatását írta elő – ezt a megoldást az agrárreform hívei máig a reformfolyamat egyik legnagyobb kudarcaként említik, s jól mutatja, hogy Aquino demokratikus elkötelezettsége nem terjedt ki automatikusan saját családja gazdasági érdekeinek felülvizsgálatára.

Corazon Aquino férje, a meggyilkolt Benigno Aquino szenátor egyébként maga is politikai dinasztiából érkezett, s fiuk, Benigno Aquino

harmadik, közismert nevén „Noynoy” Aquino 2010-ben, húsz évvel anyja elnöksége után maga is a Fülöp-szigetek elnöke lett – ezzel a család három generáción át adott az országnak vezető politikust, hasonlóan ahhoz a mintázathoz, amelyet a Bandaranaike-családnál az első fejezetben, illetve a Nehru-Gandhi-családnál a jelen fejezet elején már megfigyeltünk.

A dinasztikus mintázat a szomszédos Bangladesben talán még tisztábban rajzolódik ki, mint bármelyik eddig tárgyalt országban: az ország politikáját immár több mint három évtizede két asszony, Sheikh Hasina és Khaleda Zia rivalizálása határozza meg, akik felváltva töltötték be a miniszterelnöki tisztséget 1991 óta. Sheikh Hasina Bangladesh alapító elnökének, Sheikh Mudzsibur Rahmannak a lánya, akit 1975-ben egy katonai puccs során családja szinte valamennyi tagjával együtt meggyilkoltak – Hasina külföldi tartózkodása miatt élte túl a vérengzést. Khaleda Zia ezzel szemben egy másik meggyilkolt államfő, Zia ur-Rahman tábornok özvegye, akit 1981-ben öltek meg egy katonai lázadás során. A két asszony, akiket összeköt a hasonló

tragikus előzmény, ám elválaszt a mélységes politikai ellenségeskedés, felváltva kormányozta az országot, s rivalizálásuk – amelyet a bangladesi közbeszéd „a két hölgy háborújaként” emleget – jól mutatja, hogy a dinasztikus öröklés önmagában nem old fel politikai megosztottságot, sőt akár tovább is mélyítheti azt, ha a rivális dinasztiák egymás ellen fordulnak.

Érdemes még egy pillanatra visszatérni Indira Gandhi külpolitikai örökségéhez is, amelyet az első fejezetben csak érintőlegesen tárgyaltunk. Az 1971-es indiai-pakisztáni háború, amely Kelet-Pakisztán függetlenné válásához és Banglades megalakulásához vezetett, Gandhi legnagyobb külpolitikai sikerének számított: India katonai támogatást nyújtott a bengáli függetlenségi mozgalomnak, s a háború gyors indiai győzelemmel zárult. Ez a siker jelentősen megerősítette Gandhi hazai népszerűségét, s hozzájárult ahhoz a fajta magabiztossághoz, amely négy évvel később a szükségállapot bevezetéséhez vezető politikai stílusát is jellemezte.

E három pálya – Gandhi négy generáción átívelő családi öröksége, Bhutto tragikus, kétszeres bukással és végül merénylettel záruló pályafutása, valamint

Aquino békés forradalomból született, ám korlátozott sikerű elnöksége – együttesen azt mutatja meg, hogy Dél-Ázsiában a dinasztikus út a nők politikai hatalomra jutásának szinte kizárólagos csatornájává vált a huszadik század második felében. Ez a mintázat jelentősen eltér a 2. fejezetben bemutatott Thatcher saját erejéből felépített pártpolitikai karrierjétől, s arra emlékeztet, hogy a nők hatalomra jutásának útjai szorosan összefüggnek az adott ország politikai intézményrendszerének jellegével: minél inkább családi és személyi kapcsolatokra épül egy politikai rendszer, annál inkább a dinasztikus öröklés válik a nők belépési pontjává, s minél inkább pártalapú és intézményesült a rendszer, annál inkább a hosszú, egyéni politikai előmenetel nyit utat – ahogyan azt a következő fejezetben, az afrikai példák kapcsán is látni fogjuk.

5. fejezet - Afrika első megválasztott női államfője

Az előző fejezetben bemutatott dél-ázsiai dinasztiák mintázata Afrikában csak részben ismétlődött meg. A kontinens első női kormányfője valóban egy rendkívüli, kivételes politikai helyzet szülötte volt, ám nem családi örökség, hanem egy katonai puccs véletlenszerű következményeként jutott hatalomra – pályája így már kezdettől fogva más utat járt be, mint a könyv eddigi fejezeteiben bemutatott vezetőké.

Elisabeth Domitien 1975-ben lett a Közép-afrikai Köztársaság miniszterelnöke, ezzel a kontinens első női kormányfőjévé válva. Kinevezését nem választás, hanem Jean-Bédél Bokassa önjelölt császár – aki 1976-ban magát a Közép-afrikai Birodalom császárává koronáztatta, az egyik legbizarrabb és legpazarlóbb ceremóniát rendezve a huszadik századi afrikai történelemben – politikai döntése hozta létre, s Domitien mindössze két évig, 1976-ig maradt

hivatalban, mielőtt Bokassa menesztette. Pályája inkább egy szeszélyes autokrata rendszer különös epizódjaként, semmint tartós politikai áttörésként értékelhető, jelezve, hogy egy kormányfői tisztség pusztá betöltése önmagában még nem jelent érdemi elmozdulást a nők politikai súlyát illetően, ha a rendszer maga sem demokratikus, sem stabil.

Ennél jóval nagyobb történelmi jelentőséggel bírt Ellen Johnson Sirleaf pályája, aki 2005-ben lett Libéria elnöke – az első nő, akit szabad és tisztességesnek elismert választáson választottak meg egy afrikai ország élére. Sirleaf közgazdászként dolgozott, majd a Világbanknál és az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjánál szerzett nemzetközi tapasztalatot, mielőtt hazatért, hogy részt vegyen hazája újjáépítésében – egy olyan országében, amelyet két egymást követő polgárháború, összesen mintegy tizennégy éven át tartó fegyveres konfliktus pusztított el, több százezer halálos áldozatot követelve és az ország teljes intézményrendszerét romba döntve.

Sirleaf elnöksége – 2006-tól 2018-ig, két cikluson át – elsősorban a háború utáni újjáépítésre, a nemzetközi adósságállomány jelentős részének

elengedésére irányuló diplomáciai erőfeszítésekre, valamint az oktatási és egészségügyi rendszer alapjainak helyreállítására összpontosított. Kormányzása alatt Libéria külföldi befektetéseket vonzott, s az ország nemzetközi megítélése érdemben javult a korábbi polgárháborús évekhez képest. 2011-ben Sirleaf megosztva kapta meg a Nobel-békedíjat két másik nővel, a jemeni Tawakkol Karmannal és honfitársával, Leymah Gbowee békeaktivistával, elismerésül a nők biztonságáért és a békefolyamatokban való részvételéért folytatott munkájukért – ez volt az első alkalom, hogy egy hivatalban lévő afrikai államfő ilyen elismerésben részesült.

A 2011-es Nobel-békedíj odaítélésének indoklása kifejezetten a nők szerepét emelte ki a béke és a biztonság megteremtésében: a Nobel-bizottság közleménye szerint a díjat azért ítélték oda a három asszonynak, mert „a nők jogaiért és a nőknek a békeépítő munkában való teljes körű részvételéért folytatott erőszakmentes küzdelmükért” érdemelték ki az elismerést. Ez a megfogalmazás önmagában is jelzi, hogy a nemzetközi közösség ekkorra már

intézményesített formában is elismerte azt az összefüggést, amelyet e könyv korábbi fejezetei egyéni életpályákon keresztül mutattak be: a nők politikai szerepvállalása és a tartós béke megteremtése között létező kapcsolatot.

Sirleaf öröksége ugyanakkor korántsem egyértelműen pozitív. Elnöksége alatt az ország továbbra is a világ legszegényebb államai közé tartozott, a korrupció elleni küzdelem terén elért eredmények elmaradtak a nemzetközi elvárásoktól, s saját fiait is korrupciós vádak érték, ami jelentősen rontotta megítélését hazájában. A 2014 és 2016 közötti nyugat-afrikai ebolajárvány, amely Libériát különösen súlyosan érintette, rávilágított az egészségügyi rendszer újjáépítésének hiányosságaira is. Mindezek ellenére Sirleaf máig a kontinens demokratikus átmenetének egyik legfontosabb szimbóluma marad, mivel bebizonyította, hogy egy mélyen háború sújtotta ország is képes lehet békés, alkotmányos hatalomváltásra – 2018-ban önként, veszteség után átadta a hatalmat utódjának, ami afrikai összehasonlításban is ritka és nagyra értékelt gesztus volt.

Libéria polgárháborúinak előzményeit is érdemes röviden felidézni, mert e nélkül nehezen érthető, mekkora feladat várt Sirleafre elnökségének kezdetén. Az ország 1989-ben süllyedt első polgárháborújába, amikor Charles Taylor hadura fegyveres felkelést indított Samuel Doe kormánya ellen; a következő tizennégy év – rövid megszakításokkal – szinte folyamatos fegyveres konfliktusban telt, amely több mint kétszázezer halálos áldozatot követelt egy alig hárommillió lakosú országban, s amelynek során gyermekkatónák tömeges bevetése, szisztematikus szexuális erőszak és az állami intézmények teljes szétesése is jellemezte a háborús gyakorlatot. Amikor Sirleaf 2006-ban hivatalba lépett, az ország gyakorlatilag intézmények nélküli állapotban volt: nem működött megbízható áramszolgáltatás a fővárosban, az államadósság meghaladta az ország éves gazdasági teljesítményét, s a közigazgatás szinte teljes egészében újjáépítésre szorult.

Malawiban egy harmadik, ismét eltérő út vezetett a csúcsra: Joyce Banda 2012-ben, alelnökként automatikusan lépett az elnöki székbe, miután elődje

hivatalban elhunyt – ez a mechanizmus az alkotmányos utódlás egy olyan formája, amely nem igényel sem választást, sem családi kapcsolatot, csupán a korábbi alelnöki tisztség betöltését. Banda korábban mikrohitelezéssel foglalkozó civil szervezetet vezetett, s elnökként a nemek közötti egyenlőség és a szegénység elleni küzdelem kérdéseit helyezte előtérbe, ám a 2014-es választáson alulmaradt egy súlyos korrupciós botrány – az úgynevezett „cashgate”-ügy, amely az állami pénzek tömeges eltulajdonítását jelentette a malawi közigazgatásban – árnyékában, amelyben őt magát nem, de kormányzatának több tagját elmarasztalták.

A kontinens legutóbbi és talán legkevésbé látványos, ám intézményi szempontból figyelemre méltó példája Etiópiához köthető: Sahle-Work Zewde 2018-ban lett az ország elnöke, ezzel Afrika egyetlen hivatalban lévő női államfőjévé válva abban az időszakban. Az etióp politikai rendszerben az elnöki tisztség elsősorban protokolláris jellegű, a tényleges végrehajtó hatalom a miniszterelnök kezében összpontosul, Zewde kinevezése mégis jelentős szimbolikus lépés volt egy olyan országban, amelynek

politikai kultúráját hagyományosan férfias, katonai gyökerű vezetői minták határozták meg. Diplomataként dolgozott évtizedeken át, többek között Franciaországban, Dzsibutiban és Szenegálban nagykövetként, majd az Egyesült Nemzetek Szervezeténél is magas rangú tisztséget töltött be, mielőtt hazai politikai szerepet vállalt volna – pályája így ismét a nemzetközi szervezeteken keresztül vezető, szakmai alapú előmenetel mintáját mutatja, hasonlóan Sirleaféhoz.

Sirleaf saját életútja is jóval küzdelmesebb volt annál, mint amit elnökségének nemzetközi elismerése sejtet. Fiatal házasként férje bántalmazása miatt kényszerült elválni, majd a Samuel Doe vezette katonai rezsim idején politikai nézetei miatt börtönbe került, s csak nemzetközi nyomásra engedték szabadon, mielőtt száműzetésbe kényszerült volna az Egyesült Államokba. Az 1985-ös választáson már megpróbált elindulni, ám ezt a kísérletét a Doe-rezsim letartóztatással torolta meg – így amikor 2005-ben végül elnökké választották, már több mint két évtizedes politikai küzdelem és két külföldi emigráció állt mögötte, ami jelentősen árnyalja azt a képet,

amely szerint nemzetközi szervezeteknél szerzett tapasztalata volt hatalomra kerülésének egyetlen forrása.

A kontinens legutóbbi éveiben egy további, az eddigiektől eltérő mintázat is megjelent: Samia Suluhu Hassan 2021-ben, elődje, John Magufuli hivatalban bekövetkezett halála után lépett Tanzánia elnöki székébe alelnökként, ezzel az alkotmányos utódlás modelljét követve, hasonlóan a malawi Joyce Bandához. Hassan elnöksége alatt Tanzánia jelentősen enyhítette elődje szigorú, a szólásszabadságot és a sajtót korlátozó politikáját, s az ország koronavírus-járvánnyal kapcsolatos, korábban tagadó hivatalos álláspontját is felülvizsgálta – jelezve, hogy egy alkotmányos automatizmus révén hatalomra került vezető is képes lehet érdemi politikai irányváltásra, nem csupán az elődje politikájának technikai folytatására.

Az afrikai példák együttesen azt mutatják, hogy a kontinensen a nők legfelsőbb hatalomra jutásának útjai rendkívül sokfélék: egy szeszélyes autokrata döntése, alkotmányos utódlási mechanizmus, tisztességes választás egy háború sújtotta országban

és protokolláris, ám szimbolikusan fontos elnöki kinevezés egyaránt előfordult. Közös vonásuk ugyanakkor, hogy egyikük sem született politikai dinasztiába – ezzel élesen elkülönülnek a dél-ázsiai mintázattól –, s többségük nemzetközi szervezeteknél szerzett tapasztalatot azelőtt, hogy hazai politikai szerepet vállalt volna. Ez a szakmai, technokrata háttér, amely a következő fejezetben bemutatott északi vezetőknél is visszaköszön majd, alighanem összefügg azzal, hogy azokban a politikai rendszerekben, ahol a hagyományos, belső pártapparátusi utak kevésbé álltak nyitva a nők előtt, a nemzetközi intézményi tapasztalat alternatív, hitelesítő erővel bíró életúttá vált.

6. fejezet - Az északi modell és a válságvezetés

Az eddigi fejezetek szereplői – Bandaranaike-től Sirleaffig – jórészt olyan országokban jutottak hatalomra, amelyeket polgárháború, diktatúra utáni átmenet vagy mély politikai megosztottság jellemzett. A huszonegyedik század első évtizedeinek egyik legfontosabb új mintázata azonban éppen abban áll, hogy a nyugat- és észak-európai jóléti demokráciákban is sorra kerültek nők a kormányfői székbe – s közülük többen éppen olyan globális válsághelyzetekben kellett helytálljanak, amelyek próbára tették az egész nemzetközi politikai rendszert.

Angela Merkel pályája ebben a sorban a leghosszabb és talán legstabilabb: 2005-től 2021-ig, tizenhat éven át állt a német szövetségi kormány élén, ezzel a második világháború utáni Németország leghosszabb ideig hivatalban lévő kancellárja lett. Kelet-Németországban nevelkedett fizikusként, a berlini fal leomlása után lépett be a politikába, s a Kereszténydemokrata Unión belüli fokozatos

előmenetellel, nem pedig családi vagy házastársi kapcsolat révén jutott a csúcsra – pályája ezzel a Thatcheréhez hasonló, pártapparátuson belüli, hosszú távú építkezés mintáját követi, bár politikai nézetei tekintetében szinte homlokegyenest ellenkező irányt képviselt.

Kancellársága idejére esett az európai adósságválság, amely 2010-es évek elején különösen Görögországot és más dél-európai országokat sújtotta súlyosan, s amelynek kezelésében Merkel szigorú megszorító politikát szorgalmazott – ez a hozzáállás sok dél-európai országban éles kritikákat váltott ki, miközben Németországban és Észak-Európa több országában a fiskális fegyelem szimbólumaként tekintettek rá. 2015-ben, a szíriai polgárháború és a közel-keleti menekülthullám csúcspontján Merkel döntése, hogy Németország több mint egymillió menedékkérőt fogadjon be, az egyik legvitatottabb és legbátrabb lépése volt hivatali idejének: támogatói humanitárius mérföldkőként, kritikusai a német belpolitikai konszenzus és a szélsőjobbboldali pártok megerősödésének kiváltó okaként hivatkoznak rá azóta is. Kancellársága utolsó évében, 2020-ban a

koronavírus-járvány kezelése is rá hárult, s Németország viszonylagosan rendezett válságkezelése ekkor is tovább erősítette azt a nemzetközi képet, amely Merkelt a stabilitás és a megfontolt, adatalapú döntéshozatal szimbólumaként ábrázolta.

Merkel kancellárságának kezdete is tanulságos: elődje, Gerhard Schröder pártja veszített a 2005-ös választáson, ám az eredmény olyan szoros volt, hogy heteken át tartó koalíciós tárgyalások után alakult meg az úgynevezett nagykoalíció a két legnagyobb párt, a Kereszténydemokrata Unió és a Szociáldemokrata Párt között – ez a fajta, konszenzusra kényszerítő koalíciós politika egész kancellárságát meghatározta, s alighanem hozzájárult ahhoz a rendkívül óvatos, apró lépésekben gondolkodó döntéshozatali stílushoz, amelyet kritikusai időnként határozatlanságnak, hívei viszont bölcs megfontoltságnak neveztek.

Új-Zélandon Jacinda Ardern pályája egészen más karakterű vezetői stílust testesített meg. 2017-ben, mindössze 37 évesen lett miniszterelnök, s hivatali idejét szinte azonnal rendkívüli próbatételek sora

kísérte. 2019 márciusában egy fegyveres szélsőjobboldali merénylet két christchurchi mecsetben ötvenegy embert ölt meg imádkozás közben – Új-Zéland történetének legsúlyosabb terrortámadása után Ardern azonnali és határozott intézkedéseket vezetett be a lőfegyverek szigorítására, s nyilvános fellépése – amelyben a gyászoló muszlim közösséggel való együttérzését fejszpendő viselésével és személyes jelenlétével is kifejezte – nemzetközi elismerést hozott számára, mint aki képes az együttérzést és a határozott kormányzati fellépést egyszerre felmutatni.

Ardern politikai sikerét jól mutatja, hogy az őt 2020-ban újraválasztó parlamenti választáson pártja, az Új-zélandi Munkáspárt olyan fölényes győzelmet aratott – abszolút többséget szerezve az új-zélandi arányos választási rendszerben, ami rendkívül ritka esemény –, amelyre az ország történetében kevés példa akadt. Ez a győzelem nagyrészt annak volt köszönhető, hogy Új-Zéland lakossága ekkor még szinte teljesen mentes volt a koronavírus okozta megbetegedésektől és haláleseményektől, míg a legtöbb más fejlett ország súlyos hullámokkal küzdött

– igazolva azt a stratégiát, amely rövid távú gazdasági áldozatok árán is a vírus teljes kiszorítására törekedett, nem csupán a terjedés lassítására.

Arden kormányzásának másik meghatározó próbatétele a koronavírus-járvány kezelése volt: Új-Zéland az elszigetelt földrajzi helyzetét kihasználva rendkívül szigorú határárral és karanténintézkedésekkel a világ legalacsonyabb fertőzési és halálozási rátái közé szorította vissza a járvány hatásait a korai szakaszban, bár a szigorú intézkedések hosszú távú gazdasági és társadalmi költségei – csakúgy, mint a legtöbb országban – utólag komoly vitákat váltottak ki. Arden 2023 elején, viszonylag váratlanul jelentette be lemondását, arra hivatkozva, hogy „nincs elég üzemanyag a tartályban” a tisztség folytatásához – ez a nyíltság, amellyel a vezetői kiégés kérdését nyilvánosan felvállalta, önmagában is szokatlan volt a nemzetközi politikai kommunikációban, s sokan példaértékűnek tartották azt is, hogy egy vezető képes önként, kényszer nélkül, saját teherbírása felmérése alapján visszalépni.

Finnországban Sanna Marin pályája a fiatal, technokrata és baloldali vezetői típus megtestesítője:

2019-ben, mindössze 34 évesen lett miniszterelnök, ezzel a világ akkor legfiatalabb hivatalban lévő kormányfője. Marin kormánya öt párt koalíciójára épült, amelyet kizárólag nők vezettek – ez a tény önmagában is nemzetközi figyelmet kapott, bár Marin maga többször hangsúlyozta, hogy kormányzását nem a nemek kérdése, hanem a klímapolitika, a szociális egyenlőség és a koronavírus-járvány kezelése határozta meg. Hivatali idejének egyik legnehezebb próbája is a járvány volt, amelyet Finnország viszonylag rendezetten kezelt, majd 2022-ben, Oroszország Ukrajna elleni támadását követően Marin kormánya vezette be azt a biztonságpolitikai fordulatot, amely Finnország évtizedes katonai semlegességének feladásához és a NATO-hoz való csatlakozáshoz vezetett.

Marin megítélését ugyanakkor személyes életének nyilvánosságra került részletei is árnyékba vonták: egy magánrendezvényen készült, táncoló Marint ábrázoló videó kiszivárgása 2022-ben komoly médiavihart kavart, s a fiatal miniszterelnök magánéletének, öltözködésének és szórakozási szokásainak aránytalanul nagy nyilvánosságot kapó

kritikái jól illusztrálják azt a jelenséget, amelyet a következő fejezet részletesen tárgyal majd: a női vezetők magánéletét és megjelenését a közvélemény és a sajtó lényegesen nagyobb figyelemmel kíséri, mint férfi kollégáikét, s ez a fokozott figyelem gyakran függetlenedik a tényleges kormányzati teljesítmény megítélésétől. Marin pártja a 2023-as választáson vereséget szenvedett, s ő maga rövid időn belül vissza is vonult a finn belpolitikától.

Merkel kancellárságának politikai stílusát a németek gyakran „Mutti”, vagyis „anyuka” becenévvel illették – ez a szóhasználat önmagában is jól mutatja a hetedik fejezetben részletesebben tárgyalt jelenséget: a német közvélemény Merkel megfontolt, konfliktuskerülő, konszenzusra törekvő kormányzási stílusát családi, gondoskodó fogalmakkal írta le, miközben ugyanezt a stílust egy férfi kancellár esetében aligha nevezték volna hasonló, nemhez kötött jelzővel. Merkel emellett soha nem vezetett abszolút többségű kormányt: mind a négy ciklusában koalíciós partnerekkel – hol a Szociáldemokrata Párttal, hol a Szabad Demokrata Párttal – kellett megosztania a hatalmat, ami folyamatos

kompromisszumkeresésre kényszerítette, s ez a képessége talán fontosabb elemét adja politikai sikerének, mint bármely egyedi döntése.

Az északi és nyugat-európai mintázat a 2020-as évek első felében tovább szélesedett: Dániában Mette Frederiksen 2019 óta vezeti a szociáldemokrata kormányt, szigorú bevándorláspolitikájával a hagyományosan baloldali platform és a bevándorlással kapcsolatos konzervatívabb közhangulat összeegyeztetésére törekedve, Svédországban Magdalena Andersson 2021-ben lett az ország első női miniszterelnöke, bár hivatali ideje mindössze néhány óráig tartott az első kísérletkor, mivel kormánya költségvetési vereséget szenvedett a parlamentben, s csak egy második nekifutásra sikerült kormányt alakítania. Izlandon Katrín Jakobsdóttir 2017-től 2024-ig miniszterelnökként vezetett egy szokatlanul széles, a zöld baloldaltól a konzervatívokig terjedő koalíciót, mielőtt az ország elnöki tisztségére pályázott volna. E példák együttesen azt mutatják, hogy a skandináv és északi országokban a nők kormányfői szerepe mára annyira intézményesült, hogy egyetlen kormányváltás vagy koalíciós

újrarendeződés sem tekinthető önmagában is rendkívülinek.

E három pálya – Merkel évtizedes, megfontolt stabilitása, Ardern együttérzésen és határozottságon alapuló válságkezelése, valamint Marin fiatal, technokrata és a nyilvánosság fokozott figyelmét elszenvedő kormányzása – azt mutatja, hogy a nyugat- és észak-európai jóléti demokráciákban a nők politikai előmenetele már nem igényelt sem tragikus családi előzményt, sem forradalmi helyzetet, hanem a hagyományos pártapparátusi és technokrata utakon keresztül is megvalósulhatott. Mindhárman olyan globális válsághelyzetekben – pénzügyi válság, terrortámadás, világjárvány, háborús fenyegetés – kellett helytálljanak, amelyek nemzetközi összehasonlításban is próbára tették vezetői képességeiket, s teljesítményük elemzése minden eddiginél alkalmasabb terepet kínál annak megítélésére, vajon létezik-e valóban sajátos, nemhez köthető vezetői stílus, vagy inkább egyéni válaszokról van szó azonos strukturális kényszerekre – ezt a kérdést a hetedik fejezet elemzi részletesen.

7. fejezet - Az üvegszikla és a kettős mérce

Az eddigi hat fejezet számos olyan visszatérő mintázatra hívta fel a figyelmet, amelyek egyenkénti tárgyalás helyett önálló, elemző vizsgálatot érdemelnek. Golda Meirt a jom kippuri háború, Isabel Perónt a gazdasági összeomlás és a politikai erőszak, Dilma Rousseffet a költségvetési válság, Sirimavo Bandaranaike-t a nyelvi és etnikai feszültségek terhelték – s a felsorolás folytatható lenne szinte az összes eddig bemutatott vezetővel. Az a kérdés, hogy ez a mintázat véletlen egybeesés-e, vagy mélyebb, rendszerszintű összefüggést takar, a nemzetközi társadalomtudományi kutatás egyik legtöbbet vizsgált témája lett az elmúlt két évtizedben.

A jelenséget a szakirodalom üvegszikla-jelenségnek (angol eredetiben glass cliff) nevezi – a fogalmat brit kutatók alkották meg a kétezres évek közepén, eredetileg a vállalati vezetés vizsgálata során. Azt figyelték meg, hogy amikor egy nagyvállalat mély válságban van, vagy a bukás kockázata különösen magas, a részvénytársaságok

aránytalanul gyakran neveznek ki nőt a vezérigazgatói posztra – mintegy a válsághelyzet okozta bizonytalanságra adott, gyakran nem is tudatos reakcióként. A későbbi kutatások ezt a mintázatot a politikában is kimutatták: a pártok jellemzően olyan választókerületekben indítanak női jelölteket, ahol a győzelmi esélyek eleve csekélyek, s hasonló mechanizmus érvényesülhet a kormányzati pozíciók elosztásánál is válsághelyzetben. A jelenség lélektani magyarázata szerint válság idején a döntéshozók hajlamosak megkérdőjelezni a bevett, hagyományosan férfias vezetői modell hatékonyságát, s ez átmenetileg megnyitja az utat olyan alternatív jelöltek előtt, akiket korábban kevésbé vettek volna figyelembe – ám ha a válságkezelés kudarcot vall, a felelősséget gyakran magára a vezetőre, nem pedig az eleve kilátástalan helyzetre hárítják.

Ez az utolsó elem – a felelősség aszimmetrikus elosztása – az üvegszikla-elmélet talán legfontosabb tanulsága a jelen könyv szempontjából. A kutatások szerint, ha egy válsághelyzetbe került szervezetet vezető nő nem tudja megfordítani a folyamatokat, a közvélemény és a szervezet vezetése hajlamos ezt

személyes alkalmatlanságként, nem pedig a helyzet eleve kedvezőtlen adottságaként értelmezni – ami hosszú távon azt eredményezi, hogy a szervezetek óvatosabbá válnak a jövőben nőket vezető pozícióba emelni. Isabel Perón vagy Dilma Rousseff esetében jól látható ez a mechanizmus: mindkettőjük bukását elsősorban személyes kudarcként tárgyalta a korabeli és az azt követő közbeszéd, jóval kevesebb figyelmet szentelve azoknak a strukturális, régóta fennálló gazdasági és politikai problémáknak, amelyekkel bármely elődjük vagy utódjuk is szembesült volna.

A második nagy kutatási szál a médiareprezentáció kérdése. Több évtizedes, különböző kontinenseken végzett tartalomelemzések egybehangzóan mutatják ki, hogy a női politikai vezetőkről szóló tudósítások aránytalanul nagy terjedelemben foglalkoznak megjelenésükkel, öltözködésükkel, családi állapotukkal és magánéletükkel, miközben a szakpolitikai tartalom, vagyis a tényleges kormányzati teljesítmény bemutatása arányaiban kisebb helyet kap, mint a hasonló pozícióban lévő férfi politikusok esetében. Sanna Marin táncoló videójának 2022-es médiavihara,

amelyet a 6. fejezetben már említettünk, klasszikus példája ennek a jelenségnek: a finn miniszterelnök szakpolitikai döntéseinél – a járványkezelésnél vagy a NATO-csatlakozás előkészítésénél – jóval nagyobb nemzetközi figyelmet kapott magánéletének egy jelentéktelen mozzanata.

Az üvegszikla-kutatás módszertani hátteréről is érdemes néhány szót ejteni, mert ez segít megérteni, miért olyan meggyőző a jelenség empirikus alátámasztása. A kutatók jellemzően nagy mintán, hosszú időtávot átfogó adatbázisokat elemeznek – tőzsdei vállalatok esetében gyakran több évtizedes vezérigazgatói kinevezéseket vizsgálva –, s statisztikai módszerekkel szűrik ki azokat a tényezőket, amelyek önmagukban is megmagyarázhatnák, miért kerülnek nők gyakrabban válsághelyzetbe került szervezetek élére. Ezek a vizsgálatok következetesen azt találják, hogy a válsághelyzet ténye önmagában, más tényezőktől – a jelölt képzettségétől, korábbi tapasztalatától vagy a szervezet méretétől – függetlenül is növeli a női kinevezés valószínűségét, ami arra utal, hogy a jelenség nem pusztán véletlen egybeesés, hanem valódi, szisztematikus mintázat.

Ehhez szorosan kapcsolódik az úgynevezett kettős mérce jelensége, amelyet a szakirodalom gyakran a „kettős kötés” (double bind) fogalmával ír le: a női vezetőket egyszerre éri kritika, ha túlságosan határozottnak, keménynek mutatkoznak – ekkor „barátságtalannak” vagy „túl agresszívnek” bélyegzik őket –, és akkor is, ha együttműködőbb, gondoskodóbb stílust követnek – ekkor gyengeséggel vagy döntésképtelenséggel vádolják őket. Ez a kettősség magyarázza, miért kapta Golda Meir, Indira Gandhi és Margaret Thatcher egyaránt ugyanazt a jelzőt – „az egyetlen férfi a kabinetben” –, hiszen a korabeli közbeszéd kizárólag úgy tudta elismerni határozottságukat, hogy azt a férfiasság kategóriájába sorolta át, ahelyett hogy elismerte volna: a határozott vezetői stílus nemtől függetlenül létező tulajdonság. Ugyanez a mechanizmus fordítva is működik: amikor Jacinda Ardern az együttérzést és az empátiát helyezte kormányzása középpontjába, ezt sokan kifejezetten „nőies” vezetői erényként ünnepelték – ami önmagában dicséretnek tűnhet, valójában azonban ugyanazt az alapfeltevést erősíti meg, amely szerint a vezetői tulajdonságok nemhez kötöttek, csak éppen ezúttal pozitív előjellel.

Fontos hangsúlyozni, hogy egyik korábbi fejezet vezetője sem tekintette magát elsősorban a nők jogaiért küzdő politikusnak – ez a megfigyelés a nemzetközi szakirodalom egyik leggyakrabban idézett következtetése Meirrel, Gandhival és Thatcherrel kapcsolatban, s jórészt igaz Bandaranaike-ra és a legtöbb dél-ázsiai, illetve latin-amerikai vezetőre is. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy azok a politikai rendszerek, amelyek egyáltalán lehetővé tették egy nő számára a csúcsra jutást, jellemzően konzervatív vagy legalábbis hagyományőrző társadalmi berendezkedésűek voltak, ahol a nyílt feminista programmal fellépő politikus eleve elveszítette volna a hatalomra jutáshoz szükséges támogatást. Csak a legutóbbi, 6. fejezetben bemutatott generáció – elsősorban Ardern és Marin – vállalta fel nyíltabban a nemek közötti egyenlőség kérdését kormányzati programjának részeként, ami arra utalhat, hogy a társadalmi környezet idővel megváltozott annyira, hogy ez már nem jelentett politikai kockázatot.

A brit politikai történelem legutóbbi évtizede az üvegszikla-jelenség egyik legszemléletesebb kortárs

illusztrációját kínálja. Theresa May 2016-ban, közvetlenül a Brexit-népszavazás utáni politikai káoszban lett miniszterelnök, olyan pillanatban, amikor a Konzervatív Párt vezető férfi politikusai – köztük a népszavazási kampány legfőbb szószólói – sorra visszaléptek a jelöltségtől, mintegy elkerülve, hogy nekik kelljen levezényelniük az Európai Unióból való kilépés rendkívül bonyolult és népszerűtlen folyamatát. May három éven át próbálta tető alá hozni a kilépési megállapodást, mígnem sorozatos parlamenti vereségek után 2019-ben lemondott – pályája tankönyvi példája annak, amit a szakirodalom „üvegszikla-kinevezésnek” nevez: egy különösen kockázatos, bukásra ítélt feladat, amelyet éppen akkor bízhatnak egy nőre, amikor a hagyományos jelöltek eleve visszalépnek tőle.

A médiareprezentáció kérdésköréhez tartozik az is, hogy nem csupán hivatalban lévő vezetők, hanem sikertelen elnökjelöltek esetében is kimutatható a kettős mérce jelensége. Hillary Clinton 2016-os amerikai elnökjelöltségét kísérő sajtóvisszhang tartalomelemzései egybehangzóan mutatták ki, hogy a jelölt megjelenésével, hangszínevel és

„szimpatikusságával” kapcsolatos kommentárok aránytalanul nagy terjedelmet kaptak a szakpolitikai programjához képest – ez a mintázat, még ha Clinton sosem viselt is kormányfői tisztséget, ugyanazt a strukturális torzítást igazolja, amelyet a hivatalban lévő női vezetők esetében is megfigyeltünk.

Végül a nők politikai részvételének strukturális akadályai és az ezek lebontására irányuló intézményi eszközök is részei ennek a témakörnek. Számos ország – köztük Ruanda, amelynek parlamentjében a képviselők több mint hatvan százaléka nő, a világon a legmagasabb arány – vezetett be kötelező nemi kvótarendszert a törvényhozásban, azzal az indoklással, hogy a nők politikai alulreprezentáltsága önmagában nem oldódik meg pusztán a formális jogegyenlőség kimondásával, hanem tudatos intézményi beavatkozást igényel. A kvótarendszerek hatékonyságáról szóló szakmai vita szorosan kapcsolódik az üvegszikla-jelenséghez is: kritikusaik szerint a kvóták önmagukban nem változtatják meg azt a kulturális elvárást, amely szerint a vezetői szerep alapvetően férfias, míg támogatóik szerint éppen a kvóták teremtik meg azt a kritikus tömeget,

amely idővel ezt az elvárást is átalakíthatja.

Végül érdemes megemlíteni, hogy az üvegszikla-jelenség és a kettős mérce együttesen sem ad teljes magyarázatot a könyvben bemutatott pályák sokféleségére. Angela Merkel tizenhat éves, viszonylag stabil kancellársága, vagy Ellen Johnson Sirleaf önkéntes, veszteség utáni hatalomátadása azt mutatja, hogy a strukturális hátrányok mellett az egyéni politikai képesség, a szerencsés történelmi pillanat és az adott ország intézményi stabilitása is meghatározó tényező marad. A kutatás tanulsága tehát nem az, hogy a női vezetők sikere vagy kudarca kizárólag nemük függvénye lenne, hanem hogy a megítélésük mércéje – a médiafigyelem iránya, a felelősség elosztásának mintázata, az elvárt vezetői stílus kettős kötöttsége – jelentősen eltér attól, amellyel a hasonló pozícióban lévő férfi politikusokat mérik, s ez az eltérés önmagában is befolyásolja, kit tartunk sikeres, és kit tartunk elbukott vezetőnek.

8. fejezet - Közép-európai és magyar vonatkozások

A könyv bevezetője Magyarországról indult el, s ez az utolsó tartalmi fejezet oda is tér vissza – immár azzal a fogalmi eszköztárral, amelyet az előző hét fejezet és különösen a hetedik, elemző fejezet felépített. Mielőtt azonban a hazai eseményekre térnénk, érdemes röviden áttekinteni, milyen utat jártak be a térség többi országa, mert ez a kontextus nélkülözhetetlen a magyar helyzet megértéséhez.

A kelet-közép-európai régióban a rendszerváltás utáni évtizedekben viszonylag későn, ám egyre gyakrabban jelentek meg női államfők. Szlovákiában Zuzana Čaputová 2019-ben lett az ország első női elnöke – környezetvédelmi jogászként és civil aktivistaként vált ismertté, mielőtt politikai szerepet vállalt volna, s elnökké választása szorosan összefüggött azzal a társadalmi felháborodással, amelyet egy oknyomozó újságíró, Ján Kuciak és jegyese meggyilkolása váltott ki 2018-ban. Čaputová kampányát a korrupcióellenesség és az igazságszolgáltatás függetlenségének helyreállítása

határozta meg, elnökként pedig többször is szembekerült a mindenkori kormánnyal olyan kérdésekben, mint a jogállamiság állapota vagy Szlovákia külpolitikai iránya. Pályája azt mutatja, hogy a térségben a korrupcióellenes, civil hátterű politikusi típus is nyithat utat a legfelsőbb állami tisztség felé – ez a minta jelentősen eltér mind a dél-ázsiai dinasztikus, mind a nyugat-európai pártapparátusi úttól.

Észtországban Kersti Kaljulaid 2016-ban lett köztársasági elnök – az ország első női államfője –, korábban az Európai Számvevőszék észt tagjaként dolgozott, tehát ismét egy nemzetközi intézményi háttérrel rendelkező, technokrata pályáiv vezetett a csúcsra, hasonlóan az 5. fejezetben bemutatott Sahle-Work Zewdééhez. Kaljulaid elnöksége alatt Észtország digitális államigazgatási rendszere és kiberbiztonsági politikája nemzetközi figyelmet kapott, s elnöki tevékenységét elsősorban technokrata, pártpolitikai csatározásoktól távol tartott stílus jellemezte. Kaljulaid pályája abban is szokatlan a közép-európai régióban, hogy elnökké választása előtt sosem tagosodott egyetlen politikai párthoz sem,

s elnöki megbízatását pártonkívüliként töltötte be – ez a fajta, pártpolitikai kötődés nélküli, kifejezetten szakértői legitimációra épülő pálya közelebb áll az afrikai és nemzetközi szervezeti háttérrel rendelkező vezetők, például Sahle-Work Zewde mintázatához, mint a régió legtöbb más politikusáéhoz.

Lengyelországban és Csehországban ezzel szemben mindmáig nem választottak nőt sem elnöki, sem miniszterelnöki tisztségbe, ami arra emlékeztet, hogy a kelet-közép-európai régión belül is jelentős különbségek mutatkoznak: míg a balti államok és Szlovákia viszonylag korán nyitottak a női államfők előtt, a régió néhány más országában ez a fajta áttörés a könyv megírásának pillanatában is várat magára – jelezve, hogy a demokratikus intézményrendszer megléte önmagában nem garantálja a nők egyenlő esélyét a legfelsőbb tisztségek elnyerésére.

Szlovákiában Čaputová előtt egy másik nő is elérte a kormányfői tisztséget: Iveta Radičová 2010 és 2012 között volt miniszterelnök, konzervatív-liberális koalíció élén, ám kormánya az eurózóna mentőcsomagjával kapcsolatos parlamenti bizalmi

szavazás elvesztése után megbukott – pályája így az üvegszikla-jelenség egy további közép-európai példáját adja, hiszen éppen egy különösen népszerűtlen, ám elkerülhetetlen pénzügyi döntés miatt bukott meg. Szlovéniában Alenka Bratušek 2013 és 2014 között, alig egy évig töltötte be a miniszterelnöki tisztséget egy törékeny koalíció élén, mielőtt kormánya a parlamenti támogatás elvesztése miatt megbukott volna – rövid hivatali ideje is arra emlékeztet, hogy a térség kisebb országaiban a női kormányfők gyakran éppen a legingatagabb koalíciós helyzetekben kerülnek hatalomra.

Észtország egyszerre két csúcstisztséget is betöltött nővel a 2020-as évek elején: míg Kaljulaid az elnöki, addig Kaja Kallas 2021-től 2024-ig a miniszterelnöki tisztséget töltötte be, mielőtt az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelőjévé nevezték volna ki. Kallas kormányfőként különösen határozott, Oroszország-ellenes biztonságpolitikai vonalvezetéséről vált ismertté az Ukrajna elleni 2022-es orosz támadást követően, ami nemzetközi tekintélyét jelentősen megnövelte, s végül az uniós

tisztség elnyeréséhez is hozzájárult. Észtország példája – egyszerre női elnök és női miniszterelnök egy viszonylag kis, ám geopolitikai szempontból különösen exponált országban – jól mutatja, hogy a térségben a nők jelenléte a legfelsőbb tisztségekben helyenként már nem kivételes, hanem szinte megszokott jelenséggé vált.

Magyarországon a legfelsőbb állami tisztségben 2022-ig nem volt példa női vezetőre. Novák Katalin, aki korábban családdügyekért felelős miniszterként és miniszterelnöki megbízottként dolgozott, 2022 márciusában lett Magyarország első női köztársasági elnöke – ezzel jelentős szimbolikus lépés történt egy olyan országban, amelynek politikai kultúráját addig kizárólag férfi államfők határozták meg. Elnökségének középpontjában a családpolitika és a nemzetközi kapcsolatok ápolása állt, s hivatali ideje alatt többször is hangsúlyozta a nők társadalmi szerepvállalásának fontosságát, különös tekintettel az anyaságra és a családi élet összeegyeztetésére a szakmai pályafutással.

Novák Katalin elnöksége 2024 februárjában, alig két évvel megválasztása után ért véget, miután

nyilvánosságra került, hogy 2023 áprilisában kegyelmet adott egy férfinak, akit egy gyermekotthon vezetőjeként elkövetett, kiskorúak elleni bűncselekmények eltussolásában való közreműködés miatt ítélték el. A kegyelmi döntés nyilvánosságra kerülése után hatalmas felháborodás bontakozott ki a magyar közvéleményben, s Novák Katalin – elismerve, hogy a döntés és annak indoklás nélkül hagyása alkalmas volt arra, hogy kétségeket ébresszen a gyermekvédelem és a pedofíliával szembeni zéró tolerancia kérdésében – 2024. február 10-én bejelentette lemondását. Lemondása minden korábbi magyar köztársasági elnöki lemondástól eltérő eset volt, s pályájának lezárása jól illusztrálja azt, amit a 7. fejezetben az üvegszikla-jelenség kapcsán tárgyaltunk: bár Novák Katalin bukásának közvetlen oka egy egyértelműen saját döntéséhez köthető, súlyos hiba volt, a nyilvánosság és a politikai ellenfelek reakciójában megjelent egyfajta hajlam arra, hogy ezt az esetet az első női elnök alkalmatlanságának bizonyítékeként, ne pedig egyéni hibaként állítsák be – jelezve, hogy egy úttörő pozícióban lévő vezető kudarca gyakran nagyobb szimbolikus terhet hordoz, mint egy hasonló

helyzetben lévő elődé vagy utódé hordozna.

Novák Katalin pályája a lemondásig egyébként a sikeres, nemzetközileg is elismert politikusi életút mintáját követte: évekig dolgozott családpolitikai és ifjúságpolitikai területen, majd family- és nemzetpolitikai államtitkárként, később miniszterként számos nemzetközi fórumon képviselte Magyarországot a demográfiai és családpolitikai kérdésekben, s elnökké választása idején sokan az ország egyik legnépszerűbb és legkevésbé megosztó politikusaként tekintettek rá – ez a korábbi népszerűség tette különösen élessé a kegyelmi ügy kirobbanása utáni közfelháborodást, hiszen a bukás kontrasztja a korábbi bizalomhoz képest rendkívül nagynak hatott.

Novák Katalin lemondása után Sulyok Tamás, korábbi alkotmánybírósági elnök lett Magyarország köztársasági elnöke, akinek megbízatása 2026 júliusában ért véget. Az ekkor előálló helyzetet a magyar alkotmányos szabályozás egyértelműen rendezi: az Alaptörvény szerint, ha a köztársasági elnöki tisztség üresedésben van, és az Országgyűlés még nem választott új elnököt, az államfői jogköröket

- néhány, kifejezetten az elnök személyéhez kötött hatáskör kivételével – a házelnök gyakorolja. 2026. július 20-án a Sándor-palota közleményben erősítette meg, hogy ez a helyzet állt elő, s az Országgyűlés elnökeként ekkor hivatalban lévő Forsthoffer Ágnes vette át az államfői feladatokat. Forsthoffer néhány nappal később alá is írta hivatalban töltött ideje első törvényét, egy, az iskolakezdési támogatás bevezetésével kapcsolatos jogszabály-módosítást, miközben az Országgyűlés a házelnöki teendők ideiglenes ellátásáról is döntött.

Érdemes röviden kitérni arra is, milyen politikai előéletet hozott magával Forsthoffer Ágnes az Országgyűlés elnöki, majd ideiglenes államfői tisztségébe. Jogászi végzettséggel, hosszú parlamenti és igazságszolgáltatási tapasztalattal a háta mögött érkezett a házelnöki posztra, s kinevezése idején politikai pályafutását elsősorban szakmai, nem pedig karizmatikus vagy tömegmozgósító jellegűnek tartotta a hazai közvélemény – ez a technokrata, jogi hátterű profil önmagában is illeszkedik ahhoz a mintázathoz, amelyet a könyv korábbi fejezeteiben több alkotmányos utódlás során hatalomra került vezető,

így a malawi Joyce Banda vagy az észti Kersti Kaljulaid esetében is megfigyeltünk: az ilyen típusú, technikai jellegű hatalomátvétel jellemzően olyan személyekhez kötődik, akiknek legitimitása nem tömegtámogatáson, hanem intézményi és jogi szaktekintélyen alapul.

Fontos hangsúlyozni, hogy Forsthoffer Ágnes helyzete alapvetően különbözik a könyv korábbi fejezeteiben bemutatott esetek túlnyomó többségétől: nem választás, nem dinasztikus öröklés, nem is válsághelyzetre adott tudatos politikai válasz emelte a tisztségbe, hanem egy előre rögzített alkotmányos utódlási mechanizmus, amely a tisztség betöltésének átmeneti idejére, automatikusan lép életbe – hasonlóan ahhoz, ahogyan a malawi Joyce Banda is alelnökként, elődje halála után, alkotmányos automatizmus révén jutott az elnöki székbe, ahogyan azt az 5. fejezetben bemutatattuk. Ez a fajta, technikai jellegű hatalomgyakorlás nem hordozza magában sem a dinasztikus pályák szimbolikus terhét, sem az üvegszikla-jelenség tipikus válsághelyzeti nyomását, ugyanakkor önmagában is jelzi, hogy a nők jelenléte a legfelsőbb állami tisztségekben – akár átmeneti, akár tartós formában – mára a közép-európai politikai

rendszerek normál működésének is részévé vált, nem csupán kivételes eseménynek számít.

Összevetve a négy közép-európai példát – Čaputová civil, korrupcióellenes pályáját, Kaljulaid technokrata háttértudását, Novák Katalin családpolitikai profilú, majd bukással záruló elnökségét, és Forsthoffer Ágnes alkotmányos automatizmus révén betöltött ideiglenes szerepét – jól látható, hogy a térségben ugyanaz a sokféleség érvényesül, amelyet a könyv korábbi fejezeteiben más régiók kapcsán is megfigyeltünk: nincs egyetlen, jellegzetesen közép-európai út a nők számára a legfelsőbb hatalomhoz, hanem az adott ország politikai intézményrendszere, aktuális válsághelyzete és politikai kultúrája együttesen alakítja ki, milyen pályáiv vezethet a csúcsra – s milyen mércével méri majd meg az utókor az odajutott vezetőit.

Zárszó

Amikor a legelső fejezetben Sirimavo Bandaranaike 1960-as kormányfői kinevezését mutattuk be, a huszadik század közepének olvasója számára ez a fejlemény minden bizonnyal a kivételes és a valószínűtlen kategóriájába tartozott volna. Hatvanöt évvel később, ahogy e könyv záró soraihoz érünk, immár a világ országainak több mint egyharmadát vezette már nő valamilyen formában – köztársasági elnökként, miniszterelnökként, vagy éppen, mint Forsthoffer Ágnes 2026 nyarán Magyarországon, ideiglenes államfőként. A kérdés, amelyet a bevezetésben feltettünk, mégsem oldódott meg egyértelműen: létezik-e sajátos, nemhez köthető vezetői stílus, vagy inkább egyéni válaszokról van szó azonos strukturális kényszerekre?

A könyv nyolc fejezete együttesen inkább az utóbbi mellett szolgáltat bizonyítékot. Golda Meir keménysége és Jacinda Ardern együttérzése, Margaret Thatcher piacpárti radikalizmusa és Michelle Bachelet szociális reformprogramja, Indira Gandhi tekintélyelvűsége és Ellen Johnson Sirleaf

önkéntes hatalomátadása – ezek a párhuzamok nem egyetlen közös vezetői mintázatot rajzolnak ki, hanem éppen azt mutatják meg, hogy a nők, amint hozzáférést nyertek a legfelsőbb hatalomhoz, ugyanolyan sokféle politikai választ adtak koruk kihívásaira, mint bármely férfi elődjük vagy kortársuk tette volna. Nincs egységes „női vezetés” – vannak egyéni pályák, amelyeket az adott ország politikai intézményrendszere, gazdasági helyzete és történelmi pillanata éppúgy formált, mint a vezető saját meggyőződése és képessége.

Ami viszont valóban közös vonásként rajzolódott ki a nyolc fejezet során, az nem a kormányzás tartalmában, hanem a hatalomhoz vezető úton és a megítélés mércéjében mutatkozott meg. A dinasztikus öröklés – gyakran egy meggyilkolt vagy politikailag megbuktatott férfi rokon nyomán – Dél-Ázsiában és Latin-Amerikában különösen gyakori belépési pont volt, míg Afrikában és Észak-Európában inkább a nemzetközi intézményi tapasztalat és a pártapparátuson belüli hosszú előmenetel nyitott utat. S szinte minden fejezetben visszatért az a megfigyelés, amelyet a hetedik, elemző fejezet foglalt

össze: a válsághelyzetben hatalomra kerülő nők aránytalanul gyakran kapták meg a kudarc felelősségét is, miközben a hasonló helyzetben lévő férfi vezetők kudarcait inkább a körülményeknek, nem pedig a személyes alkalmatlanságnak tulajdonította a közvélemény.

Ez a felismerés – az üvegszikla-jelenség és a kettős mérce együttes hatása – nem old fel minden ellentmondást, de kijelöl egy fontos irányt annak megértéséhez, miért maradt egyenlőtlen a nők és férfiak esélye a legfelsőbb hatalom elérésére, még akkor is, ha a huszonegyedik századra a jelenség már nem számít kivételesnek. Novák Katalin bukása és Forsthoffer Ágnes átmeneti szerepe ugyanabban a magyar politikai térben, két évvel egymást követően, jól mutatja, hogy a hazai politikai közbeszéd is éppúgy hordozza ezeket a feszültségeket, mint a nemzetközi szintén: az első női elnök kudarc aránytalanul nagy szimbolikus terhet kapott, míg egy tisztán alkotmányos, technikai jellegű utódlás alig váltott ki vitát – jelezve, hogy a nyilvánosság megítélése legalább annyira függ a hatalomra jutás módjától és körülményeitől, mint magától a kormányzás

tartalmától.

Érdemes végül azt is számba venni, mennyire egyenetlen ez a globális térkép valójában. Miközben Európa és Latin-Amerika szinte minden nagyobb országában volt már női állam- vagy kormányfő, s Dél-Ázsia dinasztiai évtizedeken át adták a legfelsőbb vezetőket, addig Kelet-Ázsia nagy hatalmai – Kína, Japán és Dél-Korea – mindmáig nem választottak nőt legfelsőbb kormányzati tisztségbe, s Észak-Amerikában is csak Kanada büszkélkedhet rövid ideig hivatalban lévő női kormányfővel, míg az Egyesült Államok elnöki tisztségét a könyv megírásáig egyetlen nő sem töltötte be. Ez az egyenetlenség önmagában is arra figyelmeztet, hogy a nők politikai hatalomhoz jutása nem lineáris, folyamatosan előrehaladó globális trend, hanem országonként és régióként rendkívül eltérő ütemben és eltérő okokból zajló folyamat, amelyet a helyi politikai kultúra, a választási rendszer jellege és a társadalmi nemi szerepekről alkotott elképzelések együttesen alakítanak.

Mit üzen mindez a jövőre nézve? Egyfelől óvatosságra int azzal szemben, hogy bármely nőt

elsősorban neme alapján ítéljük meg – legyen szó akár túlzott dicséretéről, akár indokolatlan szigorról. Golda Meir, Margaret Thatcher és Indira Gandhi egyaránt elutasította, hogy politikájukat a nemük határozza meg, s ehhez a mai olvasónak is érdemes tartania magát: a kormányzás sikerét vagy kudarcát ugyanazokkal a mércékkel kell mérni, függetlenül attól, ki ül a döntéshozói székben. Másfelől azonban a könyv éppen azt is megmutatta, hogy ezek a mércék a gyakorlatban korántsem egységesek – s amíg a médiafigyelem, a felelősség elosztása és a vezetői elvárások kettős kötöttsége eltérően érvényesül a nők és a férfiak esetében, addig a formális esélyegyenlőség önmagában nem garantálja a tényleges egyenlő megítélést.

Érdemes végül azt is megjegyezni, hogy e könyv megírásának pillanatában, 2026 nyarán a történet éppen egy újabb, még lezáratlan fejezeténél tart: nem tudni, meddig marad Forsthoffer Ágnes ideiglenes szerepben, s azt sem, hogy Magyarország mikor választ újra tartós megbízatású köztársasági elnököt, s hogy az illető nő vagy férfi lesz-e. Ez a bizonytalanság önmagában is emlékeztet arra, hogy a

könyvben bemutatott valamennyi életpálya egykor hasonlóan nyitott, kiszámíthatatlan jelenként létezett, mielőtt a történetírás lezárt fejezetté formálta volna – s hogy a mai olvasó, aki e sorokat olvassa, maga is a történet még folytatódó, alakuló részének tanúja.

A hetven évvel ezelőtt Ceylon szigetén elindult történet tehát még korántsem ért véget, s nem is zárható le egyetlen végérvényes tanulsággal. Amit e könyv nyolc fejezete remélhetőleg mégis sikerült megmutatnia, az az, hogy minden egyes újabb nő, aki hatalomra kerül – legyen szó egy évtizedekig hivatalban maradó kancellárról vagy egy néhány hétre kinevezett ideiglenes államfőről –, egyszerre írja tovább egy régóta formálódó globális történetet, és teszi próbára azt a kérdést, amelyet a bevezetésben feltettünk: vajon a hatalom valóban nem ismer nemet, vagy csupán arról van szó, hogy egyre több nő tanulta meg, hogyan érvényesüljön egy olyan játéktérben, amelynek szabályait még mindig nem ők írták.

Felhasznált források és ajánlott irodalom

A könyv megírásához széles körű, elsősorban nemzetközi forrásanyagot használtunk fel, kiegészítve a magyar vonatkozású fejezetekhez szükséges hazai hírforrásokkal. Az alábbi jegyzék tematikus csoportosításban mutatja be a legfontosabb hivatkozási pontokat és az ajánlott további olvasmányokat.

Áttekintő adatbázisok és enciklopédikus források

A női államfők és kormányfők teljes listájának és időrendjének áttekintéséhez elsődleges forrásként szolgált a Britannica enciklopédia „Which Countries Have Had Women Leaders?” című összefoglalója, amely országonkénti bontásban rögzíti az első női vezetők megválasztásának évét. Hasonlóan hasznos áttekintést nyújtott a Washington Post interaktív adatbázisa („How many women presidents and prime ministers have served in your lifetime?”), amely az 1960 és 2025 közötti időszak valamennyi női állam- és kormányfőjét idővonalas formában dolgozza fel,

valamint a Statista statisztikai adatgyűjteménye a női vezetők számának alakulásáról 1960-tól napjainkig. A CNN 2024-es összefoglaló cikke az Egyesült Államok és a világ többi országának összehasonlító áttekintését adta a női vezetők tekintetében.

Tudományos szakirodalom az egyéni életpályákról

Az első fejezetben tárgyalt három úttörő – Golda Meir, Indira Gandhi és Margaret Thatcher – összehasonlító elemzéséhez a legfontosabb forrás a „Women in Power: The Personalities and Leadership Styles of Indira Gandhi, Golda Meir, and Margaret Thatcher” című, a JSTOR platformon elérhető tudományos monográfia volt, amely részletes személyiség-lélektani elemzést ad mindhárom vezetőről. Ezt egészítette ki a Claremont Egyetem hallgatói szakdolgozata a három vezető feminizmushoz és nemi kérdésekhez való viszonyáról, amely rávilágít arra, hogy egyikük sem vállalta fel nyíltan a nők jogaiért való küzdelmet hatalomra kerülése idején.

Kortárs vezetők és válságkezelés

A hatodik fejezetben tárgyalt Angela Merkel globális vezetői szerepéről a Sage Journals folyóiratban megjelent „Globally responsible leadership: The courageous case of Angela Merkel” tanulmány adott átfogó elemzést. Jacinda Ardern válságkezelési stílusáról, különös tekintettel a koronavírus-járványra adott válaszára, a Cogitatio Press gondozásában megjelent „Reframing Leadership: Jacinda Ardern's Response to the Covid-19 Pandemic” tanulmány szolgált elsődleges forrásként, kiegészítve a Global Compassionate Governance Institute elemző írásával az empatikus vezetés kérdéséről.

Az üvegszikla-jelenség és a kettős mérce szakirodalma

A hetedik, elemző fejezet elsősorban a Journalist's Resource kutatási összefoglalójára („Women, leadership and the glass cliff: Research roundup”) támaszkodott, amely a téma legfontosabb tudományos eredményeit gyűjti össze közérthető formában. Ezt egészítette ki a ScienceDirect folyóiratban megjelent, egy évtizednyi üvegszikla-kutatást összegző tanulmány, valamint a Hogrefe kiadó Zeitschrift für

Arbeits- und Organisationspsychologie folyóiratában megjelent, a médiavizsgálatra összpontosító kutatás. A kettős mérce és a médiareprezentáció kérdéséhez a The Conversation elemző portál Kamala Harris megítéléséről szóló cikke, valamint a Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI) gondozásában megjelent, dél-afrikai női politikusok médiareprezentációját vizsgáló szisztematikus szakirodalmi áttekintés adott kiegészítő szempontokat.

Magyar vonatkozású hírforrások

A nyolcadik fejezet magyarországi eseményeinek – Novák Katalin elnökségének és lemondásának, valamint Forsthofer Ágnes 2026-os ideiglenes államfői szerepének – bemutatásához elsősorban a hazai hírportálok tudósításaira támaszkodtunk: az Index, a Telex, a HVG és az Euronews magyar nyelvű szerkesztőségének 2024-es és 2026-os cikkeire, amelyek részletesen dokumentálták mind a kegyelmi botrány körülményeit, mind a 2026. júliusi alkotmányos utódlási folyamatot.

Konkrét könyvek az egyes életpályákról

Az egyes életpályák mélyebb megismeréséhez több, nemzetközileg elismert könyvet ajánlunk. Indira Gandhi életéről Katherine Frank írt részletes, kiegyensúlyozott életrajzot *Indira: The Life of Indira Nehru Gandhi* címmel, amely a kasmíri hegyi lányból Nehru utódjává váló miniszterelnök teljes pályáivét bemutatja. Margaret Thatcher pályafutásának legrészletesebb feldolgozása Charles Moore háromkötetes, hivatalos életrajza, a *Margaret Thatcher: The Authorized Biography* – az első kötet (*From Grantham to the Falklands*) a felemelkedést és a Falkland-szigetek körüli háborút, a második (*At Her Zenith*) a hatalom csúcsát, a harmadik (*Herself Alone*) a bukást és az azt követő éveket dolgozza fel, Moore egyedülálló hozzáféréssel készült Thatcher magánirataihoz és környezetéhez.

Benazir Bhutto saját, 1988-ban megjelent önéletrajza – *Daughter of Destiny: An Autobiography*, brit kiadásban *Daughter of the East* címmel – első kézből mutatja be apja kivégzését, saját fogságát és a pakisztáni demokráciáért folytatott küzdelmét. Ellen Johnson Sirleaf *This Child Will Be Great: Memoir of a Remarkable Life by Africa's First Woman President*

című, 2009-ben megjelent memoárja saját szavaival dolgozza fel gyermekkorát, a polgárháborús évek megpróbáltatásait és elnökségének előzményeit. Az összehasonlító, valamennyi vezetőt átfogó szemlélethez pedig Torild Skard *Women of Power: Half a Century of Female Presidents and Prime Ministers Worldwide* című, 2015-ös kötete ajánlható elsősorban, amely mind az 53 érintett ország, mind a 73 tárgyalt vezető esetét egyenként dolgozza fel, s a szerző maga is számos vezetővel készített interjút könyvéhez.

Ajánlott további olvasmányok

Az emberi jogi és nemzetközi diplomáciai vonatkozások iránt érdeklődő olvasóknak ajánljuk továbbá a Nobel-békedíj bizottság hivatalos indoklásait Ellen Johnson Sirleaf 2011-es díjazásáról, valamint a History.com „7 Women Leaders Who Were Elected to Highest Office” összefoglaló cikkét, amely további életrajzi részletekkel szolgál a könyvben tárgyalt vezetők egy részéről.

A közép-európai és magyar vonatkozású fejezethez kapcsolódóan az érdeklődő olvasó

haszonnal forgathatja a szlovák és észt elnökök hivatalos életrajzeit is, amelyeket az adott országok államfői hivatalainak honlapjai tesznek közzé, s amelyek részletesen dokumentálják Zuzana Čaputová és Kersti Kaljulaid politika előtti pályafutását. A magyar vonatkozású eseményekhez a Kúria és az Alkotmánybíróság nyilvánosan elérhető közleményei, valamint az Országgyűlés hivatalos jegyzőkönyvei szolgálhatnak elsődleges forrásként azok számára, akik a 2026-os alkotmányos utódlási folyamat jogi hátterét kívánják részletesebben megismerni.